

АНАЛИЗА ЗА СОСТОЈБАТА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

на јазиците на
помалубројните заедници

Република Северна Македонија
Министерство за политички систем
и односи меѓу заедниците

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria për Sistem Politik dhe
Marrëdhënie Ndërmjet Bashkësive

Управа за развој и унапредување на образованието
на јазиците на припадниците на заедниците
Drejtoria për Zhvillimin dhe Avancimin e Arsimit në Gjuhët
e Pjesëtarëve të Bashkësive

АНАЛИЗА ЗА СОСТОЈБАТА ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

на јазиците на
помалубројните заедници

Скопје, март 2023 година

Наслов:	Анализа за состојбата во образованието на јазиците на помалубројните заедници
Автори/ки:	Розита Благојевиќ, Исмаил Демировиќ, Аџер Јавуз, Марија Николова, Елвира Јашар
Соработнички:	Маја Цветаноска, Сара Османи
Издавачи:	Управа за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, Министерство за политички систем и односи меѓу заедниците и Мисијата на ОБСЕ во Скопје
Јазична редакција:	Лукреција Маљковиќ Атанасовска
Графичко обликување и печат:	Полиестердеј

ISBN: 978-92-9271-071-2

Организација за безбедност и
соработка во Европа
Мисија во Скопје

Оваа публикација е финансирана од страна на Мисијата на ОБСЕ во Скопје. Содржината на ова издание не секогаш ги одразува погледите или ставовите на Мисијата на ОБСЕ во Скопје

СОДРЖИНА

Предговор	4
Вовед	5
Извршно резиме	6
Позадина на истражувањето	7
Методологија на истражувањето	16
Истражувачки методи и инструменти	16
Примерок	17
Наоди	18
Наод 1: Спроведување на настава на јазиците на заедниците	18
Наод 2: Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на заедниците	19
Наод 3: Придобивки од спроведување на мерките	20
Наод 4: Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик	20
Наод 5: Предлози за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик	22
Заклучоци	23
Препораки	26
Прилози	29
Прилог 1	
Резултати од истражувањето за босанскиот јазик во образованието	29
Прилог 2	
Резултати од истражувањето за влашкиот јазик во образованието	44
Прилог 3	
Резултати од истражувањето за ромскиот јазик во образованието	56
Прилог 4	
Резултати од истражувањето за српскиот јазик во образованието	65
Прилог 5	
Резултати од истражувањето за турскиот јазик во образованието	77
Прилог 6	
Резултати од прашалникот за училиштата	89
Прилог 7	
Препораки од Партиципативен форум	93
Користена литература	96

ПРЕДГОВОР

Мултиетничноста во Република Северна Македонија најмногу се отсликува преку различната употреба на мајчиниот јазик во образовниот систем, кој цели да им се овозможи на децата припадници на помалубројните заедници да се образуваат на мајчин јазик.

Образувањето на мајчин јазик е основно човеково право, а приоритет на Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците е да опфати што поголем број деца да го изучуваат мајчиниот јазик во образовниот систем, но и да ја унапредуваат наставата што се одвива на помалку застапените наставни јазици и наставата по предметите кои што обезбедуваат учење за јазикот и културата на заедниците кои ја следат наставата на јазик различен од мајчиниот.

Посветеноста на Владата на „Едно општество за сите“ се отсликува во истражувањето „Анализа на состојбата на образованието на јазиците на помалубројните заедници“ кое е спроведено од страна на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците во соработка со Мисијата на ОБСЕ во Скопје.

Ако се направи споредба помеѓу првото од 2010 и истражувањето кое се спроведе во 2022, евидентен е значителен исчекор напред, како во редовната така и во изборната настава на јазиците на помалубројните заедници.

Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците во соработка со Министерството за образование и наука, локалната самоуправа, училиштата, но и други институции и здруженија ќе настојуваат препораките произлезени од ова истражување да се реализираат и применат согласно потребите на помалубројните заедници.

Голема благодарност до Мисијата на ОБСЕ во Скопје која во соработка со Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците го спроведе ова истражување и во целост го финансираше неговото публикување.

Прв заменик-претседател на Владата и
министер за политички систем и односи меѓу заедниците,

Артан Груби

ВОВЕД

Во изминатите две децении беа забележителни напорите за унапредување на образованието на јазиците на заедниците, особено кога станува збор за изготвување нормативи и стратегиски документи врз кои се базира воспитно образовниот систем во РСМ. За жал, тие најчесто не содржат мерки за поддршка на образованието на припадниците на помалубројните заедници.

Од тие причини, спроведувањето на терен не покажува напредок, напротив, се забележуваат слаби резултати во наставата на јазиците на помалубројните заедници што е директно поврзано со отсуството на вложувања во квалитетот на овој вид на настава, а тоа во голема мера се рефлектира на мотивацијата и вклученоста на припадниците на помалубројните заедници во наставата на мајчин јазик или во изборното изучување на јазиците и културата на заедниците.

Низата истражувања на оваа тема покажуваат дека поддршката најчесто е декларативна и дека, реално, не се вложува во подобрување на условите во кои се реализира наставата на јазиците на помалубројните заедници, а главни корисници на средствата и мерките што се на располагање се двете поголеми заедници.

Воспитно-образовниот систем е местото каде младите генерации треба да се подучат на заемна почит и прифаќање на разликите и спецификите на секоја заедница во нашата земја, и како заеднички да придонесат за зајакнување на општествената кохезија. Сето тоа претставува подготовка за приклучувањето кон хетерогеното европско општество кое изобилува со јазични, културни, професионални и други разлики.

Меѓу другото, ова истражување има за цел да го сврти вниманието на општеството кон потребите на помалубројните заедници во воспитно образовниот процес како место каде треба да се негуваат и унапредуваат нивните јазични и културни вредности како дел од целокупната македонска ризница. Во овој клучен период кај младите треба да се развие чувство на припадност кон одредена култура, но истовремено и почит кон сите останати култури во нашето мултикултурно општество.

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Анализата за состојбата во образованието на јазиците на помалубројните заедници е второ истражување спроведено од страна на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците (во понатамошен текст Управа) при Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците. Истражувањето беше завршено во текот на 2022, а истото беше финансиски поддржано од страна на Мисијата на ОБСЕ во Скопје. Првото истражување беше спроведено во 2010 година и периодот од дванаесет години налага анализа на тогашните заклучоци. Анализата од 2022 дава одговори на прашањата дали има напредок и со какви проблеми се среќаваат припадниците на помалубројните заедници при употреба на јазиците низ образовниот систем.

Ова истражување, спроведено во периодот мај – ноември 2022 година, треба да ги утврди причините за ниската застапеност на јазиците на припадниците на заедниците како во изборната така и во редовната настава. За да биде релевантно и поиздржано, истражувањето беше поделено во два дела. Првиот дел се однесува на анализа на домашната регулатива, законите и подзаконските акти со кои се регулираат образовниот систем, стратегиите и документите усвоени од Владата, како и меѓународните документи кои го обработуваат образованието на помалубројните заедници. Покрај анализата на домашните и меѓународните документи беа анализирани и податоците со кои располага Управата, застапеноста на заедниците во образовниот систем според етничката припадност и училиштата во кои се реализира изборна и редовна настава на јазиците на заедниците. Вториот дел од истражувањето беше спроведено преку фокус групи и прашалници со родители припадници на бошњачката, влашката, ромската, српската и турската заедница, како и со наставници и стручни служби од училиштата. Прашалникот беше упатен и до 21 општина, но од нивна страна не беше испратен ниту еден одговор.

Во изминатиот период од страна на државата е направен значителен напредок во делот на употреба на јазиците на помалубројните заедници – босанскиот јазик е во редовна настава како наставен јазик од 2018 година, а од 2019 година, српскиот и турскиот јазик се изучуваат и како изборен предмет Јазик и култура. Но и поред значајниот напредок, потребно е државата да

вложи дополнителни напори, особено за влашката и ромската заедница, за да се спречи опасноста од исчезнување на јазикот на овие заедници. Во контекст на погоре споменатото, а врз основа на истражувањето и анализата која е направена, сите засегнати страни, како министерствата, институциите, локалната власт, училиштата, но и заедниците, треба да се активираат за да овозможат поголема достапност на јазиците на заедниците до децата низ образовниот систем. Од особена важност е да се зајакне комуникацијата и соработката меѓу клучните чинители.

ПОЗАДИНА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Човековите права се темелат на принципите кои промовираат почитување, правда, недискриминација, толеранција, прифаќање на различностите и лично достоинство. Имајќи предвид дека образованието е едно од основните човекови права, државата треба да го почитува правото на лицата кои припаѓаат на заедниците да го учат својот јазик или да следат настава на тој јазик, особено во средини во кои тие традиционално живеат или се во поголем број. Токму овие принципи се вградени во системот на образование на Република Северна Македонија, која од своето осамостојување до денес изврши значајни измени во Уставот и законите за да се усогласи со низа меѓународни документи кои го третираат правото на образование и употребата на јазиците на припадниците на заедниците низ образовниот процес, почнувајќи од предучилишното, основното и средното образование.

Република Северна Македонија во 2001 година изврши значајни измени на Уставот¹, при што со Амандман IV, српскиот и бошњачкиот народ станаа дел од Преамбулата, а со Амандман VIII на припадниците на заедниците им се овозможи право на настава на својот јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон. Промените во Уставот беа пренесени и во законите кои го третираат образованието, но сепак, напредокот се одвиваше бавно, а наставните јазици и понатаму останаа истите (македонски, албански, турски и српски) кои се применуваа и пред промената на Уставот. За ваквата состојба известува и Советодавниот

1 UstavSRSM.pdf (sobranie.mk)

комитет за Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства во своето Второто мислење², кое гласи: „Властите треба да ги интензивираат напорите за проширување на можностите за припадниците на малцинствата за изучување на нивните јазици, како и за образование на овие јазици, а во склад со нивните реални потреби и барања, онаму каде се исполнети барањата од Рамковната конвенција. И покрај горенаведените напори, можностите на припадниците на помалите заедници да го изучуваат нивниот јазик или да имаат настава на нивниот јазик се сега многу ограничени.“

Имајќи ги предвид Хашките препораки во врска со образовните права на националните малцинства³, Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства⁴ и наодите и препораките на Второто мислење за Поранешната Југословенска Република Македонија донесено на 23 февруари 2007 година, Владата и Министерството за образование и наука (МОН) во 2007 година донесе Концепција⁵ за деветгодишно основно образование и воспитување која е во согласност со определбите за почитување на јазичниот и културниот идентитет на припадниците на заедниците. Следејќи ги Концепцијата и Наставниот план од трето до деветто одделение, училиштата им ги нудат на учениците изборните предмети – Јазик и култура на Власите, Ромите и Бошњациите. Учениците кои ќе ги изберат овие предмети може да ги изучуваат континуирано до деветто одделение, со по еден односно, два часа неделно.

Концепцијата за деветгодишно основно образование само делумно ги задоволи барањата на припадниците на заедниците за изучување на нивните јазици во образовниот систем. И покрај барањата на турската и српската заедница нивните јазици да се изучуваат и како изборни предмети во средини каде што нема услови за редовна настава, истото беше одбиено од страна на Бирото за развој на образованието (БРО) со образложение дека постои редовна настава на нивните јазици. Воедно, на бошњачката заедница ѝ беше оневозможено правото на настава на својот

2 [Microsoft Word - doc \(coe.int\)](#) /Второ мислење на Советодавниот комитет, 2007 година

3 32188.pdf (osce.org)

4 FCNM in Macedonian (coe.int)

5 www.bro.gov.mk/ Концепција за деветгодишно основно образование и воспитување

мајчин јазик,⁶ иако беше дадена Согласност од МОН во 2006 година за воспитно-образовна работа на босански јазик.

Постконфликтната состојба, Охридскиот рамковен договор и Уставните измени во голема мера имаа влијание врз меѓуетничките односи, особено врз најранливата категорија – учениците. Канцеларијата на УНИЦЕФ, Скопје во 2009 година изготви Студија за мултикултурализам и меѓуетнички односи во образованието⁷, анализирајќи ја моменталната состојба и капацитетите на образовниот систем, чија цел беше да придонесе за подобрување на меѓуетничките односи во земјата. Од Студијата произлегоа низа препораки, меѓу кои:

- да се обезбеди учење на некој од јазиците на етничките заедници (на пр. албански, турски, српски) и истото да се третира како поважно од учењето на втор странски јазик;
- да се создадат услови со кои јазикот на етничките заедници којшто ученикот ќе го избере да може да се совлада во текот на редовното образование најмалку на ниво на основна комуникација.

Кога станува збор за предучилишното образование, во 1998 година беше воспоставена мултикултурната двојазична предучилишна програма Мозаик, која се спроведува во возрастна мешани групи во постоечки градинки. Програмата Мозаик се спроведува двојазично, меѓу македонскиот, албанскиот, турскиот и српскиот јазик, употребени во согласност со потребите на секоја заедница. Во 2012 година, Мозаик групите се институционализираа како дел од образовниот систем во Република Северна Македонија⁸.

Врз основа на наодите од повеќе истражувања и препораките за преземање итни мерки за создавање интегриран и мултикултурен образовен систем, Министерството за образование и наука во 2010 година ја донесе Стратегијата „Чекор кон интегрирано образование во образовниот систем“, чија цел беше унапредување на мултикултурализмот и меѓуетничката интеграција. Стратегијата е поделена во пет тематски групи:

- Промовирање на интеграцијата преку заеднички активности;
- Интеграција преку изучување јазик;

6 Види Основи за планирање 2006г. МОН-БРО

7 https://www.unicef.org/northmacedonia/media/1826/file/MK_MulticulturalismInEducation_MK.pdf

8 <https://www.sfcg.org/mozaiik-education-macedonia/>

- Наставни планови и програми и учебници;
- Квалификации на наставниците;
- Раководење со училишта во контекст на децентрализација.

Втората тематска група „Интеграција преку изучување јазик“ имаше јасно дефинирани цели, активности за учење на јазикот на соседот и рано учење на македонскиот јазик на деца со различен мајчин јазик. Сепак, оваа тематска група воопшто не беше разгледувана од страна на работната група и покрај инсистирањето на членот од Управата. Причината за ова ја наоѓаме во недостатокот на политичка волја за реализација на активностите од оваа тематска група.

Во насока на подобрување на состојбата, Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците во соработка со Мисијата на ОБСЕ во Скопје во 2010 година спроведе истражување на тема „Состојби во основното образование на децата на припадниците на заедниците во Република Македонија“. Врз основа на истражувањето и добиените податоци од спроведеното анкетање Управата дојде до следниве заклучни согледувања:

- Многу мал број ученици се опфатени со изборните предмети Јазик и култура на Бошњаците, Власите и Ромите;
- Слаба информираност на родителите и учениците за можноста за изучување на јазикот на заедницата како изборен предмет;
- Задоцнети или неспроведени анкети од страна на училиштата во врска со информираноста за изучување на јазиците на заедниците како изборни предмети;
- Висок број на ученици (15) како критериум за формирање паралелка;
- Недостаток на обуки за наставниот кадар;
- Немање можност за изучување на јазиците на заедниците на високо образовните институции (босански, влашки и ромски јазик)
- Недостаток на учебници, но и прирачници за изборната настава.

Врз основа на анализата од спроведеното истражување до денес има извесен напредок, целосно се покриени со учебници од трето до деветто одделение изборните предмети Јазик и култура на Бошњаците и Власите; има мал напредок околу информираноста на родителите за правото на изучување на јазик како изборен предмет. Главно проблемите останаа исти,

што всушност ја потврдува анализата направена со второто истражување и реално ја отсликува состојбата со образованието на јазиците на заедниците од измените на Уставот 2001 година до денес.

За тешкотии при изучување на јазиците на припадниците на заедниците известува и Советодавниот Комитет во Четвртото мислење⁹, кој изразува жалење што и покрај барањата за изучување на јазиците истите биле одбиени на локално ниво, особено во општини во кои помалубројните заедници се доминантни, а станува збор за општините Битола и Прилеп, каде има голем број ученици припадници на ромската заедница, но го поздравува и фактот што босанскиот јазик се изучува во наставата како експериментална програма.

Преку експериментална програма, Министерството за образование и наука со Решение на министерот за образование и наука од 2018/19 година, во наставата го вовеле босанскиот јазик како петти наставен јазик во основното образование.

Со цел да се задоволат побарувањата на српската и турската заедница за изучување на нивниот мајчин јазик како изборни предмети во средини во кои нема можност за редовна настава, со измените во Наставниот план од 2019 година се воведени: Јазик и култура на Србите и Турците. Сите овие измени ја потврдуваат определбата на Министерството за образование и наука во целост да го испочитуваат идентитетот и интересот на сите нејзини граѓани, а во согласност со Уставот, законите и членовите 12 и 14 од Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства.

Во делот на учебникарството, Министерството за образование и наука направи напори да се обезбедат учебници за припадниците на заедниците кои мајчиниот јазик го учат како изборен предмет Јазик и култура на Бошњациите, Власите, Ромите, Србите и Турците¹⁰. За првите две заедници има учебници од трето до деветто одделение и истите се достапни како во печатена така и во електронска форма, но сè уште припадниците на ромската заедница немаат учебници по ромски јазик и култура за шесто, седмо, осмо и деветто одделение. За припадниците на српската и турската

⁹ [DisplayDCTMContent \(coe.int\)](#) / Четврто мислење на Советодавниот Комитет, 2016 година

¹⁰ [Zakon za ucebници za osnovno i sredno obrazovanie-pdf.pdf \(mon.gov.mk\)](#)

заедница од страна на БРО се изготвени наставни програми од трето до деветто одделение и во моментот се работи на учебници за трето и четврто одделение. МОН преку Педагошката служба во континуитет распишува Конкурс за изготвување на учебници, посебно за Јазик и култура на Ромите, но нема заинтересирани лица кои би се пријавиле за изготвување на истите. Изготвувањето учебници е проследено со низа проблеми, особено во делот на рецензентите, што е во тесна корелација со нормативот за наставен кадар.¹¹ За таа цел, потребна е измена во нормативот за наставен кадар, а со тоа и во Законот за учебници.

Од страна на Фондацијата Отворено општество Македонија, спроведено е истражување, „Образование на јазиците на помалку бројните етнички заедници“¹². Предмет на анализа е образованието на наставниот јазик на помалубројните етнички заедници, како и негувањето на јазикот и културата на заедницата, односно реализацијата на мерките:

- а) настава на јазиците на помалубројните етнички заедници,
- б) изборниот предмет Јазик и култура на припадниците на помалубројните етнички заедници.

За поуспешна реализација и унапредување на образованието на припадниците на помалубројните етнички заедници и изборниот предмет Јазик и култура, се препорачуваат неколку активности и мерки.¹³ Во заклучоците, ФООМ дава низа препораки со кои би се подобрило образованието на јазиците на припадниците на помалку бројните заедници.

Министерството за образование и наука во 2018 г. ја донесе Стратегијата за образование 2018 - 2025 година која е насочена главно кон унапредување на:

- квалитетот на образованието и неговата релевантност за развојните приоритети на македонското општество (особено кога се работи за формирање продуктивни и ангажирани граѓани) и за потребите на пазарот на трудот и насочено кон остварување на очекуваните резултати од учењето, како и за прифаќањето на мултикултурализмот,

11 Види Наставни програми за Јазик и култура на заедниците 2018 година

12 https://fosm.mk/wp-content/uploads/2020/04/obrazovanie-na-jazicite-na-pomalubrojnite-etnicki-zaednici_06.pdf

13 Види стр. 14,15 https://fosm.mk/wp-content/uploads/2020/04/obrazovanie-na-jazicite-na-pomalubrojnite-etnicki-zaednici_06.pdf

меѓуетничката интеграција, почитувањето на различностите и демократските вредности;

- промовирање на интеграцијата на ученици кои припаѓаат на различни етнички заедници преку заеднички наставни и воннаставни активности, заедничко учење на јазиците;
- подобрување на просторните услови за интеграција, осигурување на меѓучовечки и меѓукултурни социјални и општествени компетенции;
- запишување на децата на соодветна возраст на училиште, без оглед на нивното потекло и вештини, особено на оние од маргинализираните групи (на пример, децата Роми) и осигурување дека ќе завршат минимум основно образование;
- обезбедување стипендии и тусторство за учениците Роми во средните училишта.

Во Извештајот на Европската комисија за Поранешна Југословенска Република Македонија за 2018 година во областа на образованието се истакнува дека земјата остварила умерен напредок со усвојување на Сеопфатната стратегија за образование. Препораките за 2018 година се во насока на:

- а) реализација на целите и активностите од Стратегијата;
- б) зголемена поддршка за обука на наставниците и нивниот кариерен развој;
- в) подобар пристап до квалитетно образование за децата со попречености и децата од ромската заедница.

Во текот на 2021 година, Министерството за образование и наука ја донесе Концепцијата за основно образование¹⁴, според која покрај задолжителните наставни предмети секое училиште има слобода да понуди изборни предмети кои произлегуваат од пројавените интереси на учениците коишто учат во тоа училиште и истовремено ги зема предвид можностите на наставниот кадар што работи во училиштето и на ресурсите со кои располага училиштето.

Всушност, секое училиште задолжително нуди две листи на изборни предмети, едната се однесува на учење на втор странски јазик, а

14 www.bro.gov.mk/

другата опфаќа таканаречени „слободни изборни предмети“ кои ги нуди училиштето, зависно од интересите на учениците и можностите на училиштето. Освен тие, училиштата можат да нудат и изборни предмети кои се однесуваат на учење на јазикот на заедницата, наменети за учење на вториот официјален јазик во општината, учење албански јазик и/или учење на културата и јазикот на помалубројните етнички заедници наменет за припадниците на тие заедници.

Новина во Концепцијата е учење на јазикот на заедницата како изборен предмет од четврто одделение, наменет за учење на вториот официјален јазик во општината во која бројот на жители на заедницата треба да биде поголем од 20% од вкупното население во општината, бројка која е преголема за поголем број од припадниците на етничките заедници. Поради ваквите и слични законски решенија со кои помалубројните заедници го немаат истиот статус само поради процентуалната застапеност, видно се намалува процентот на говорители на јазиците на помалубројните заедници, а со тоа и нивно изучување низ образовниот систем. Дека е така, покажуваат и податоците од Пописот во 2021¹⁵ година, според кој видно е намален и бројот на население кај сите етнички заедници, а со тоа и говорители на јазикот на помалубројните заедници, со што е доведено во прашање опстојувањето на јазикот на заедниците. Според податоците од пописот, прикажани во табелата подолу, најзагрозен е опстанокот на влашкиот јазик.

Табела 1. Застапеност на заедниците и говорители на јазикот на заедниците

Етничка припадност	Процент на заедницата	Говорители на јазик на заедницата
Турци	3.86%	3.41%
Роми	2.53%	1.73%
Срби	1.30%	0.61%
Бошњаци	0.87%	0.85%
Власи	0.47%	0.17%

Во согласност со наставниот план, наставни јазици во Република Северна Македонија, покрај македонскиот и албанскиот, се и турскиот, српскиот и

¹⁵ <http://popis2021.stat.gov.mk/>

босанскиот јазик, а изборни предмети со кои се овозможува учење јазик на заедниците се Јазик и култура на Власите, Јазик и култура на Ромите, Јазик и култура на Бошњаците, Јазик и култура на Србите и Јазик и култура на Турците.

Според податоците со кои располага Управата, турскиот јазик како наставен јазик во основното образование се изучува во 27 општини и 41 училиште, а изборниот предмет Јазик и култура на Турците се реализира во пет општини и пет училишта. Во средното образование турскиот јазик како наставен јазик е застапен во девет општини и 15 училишта.

Српскиот јазик како наставен јазик е застапен во три општини и три основни училишта, а изборниот предмет Јазик и култура на Србите се реализира во три општини и пет училишта.

Босанскиот јазик како наставен јазик, во предучилишно образование е застапен во една градинка, во основното образование босанскиот јазик се изучува во две општини и во исто толку училишта, додека изборниот предмет Јазик и култура на Бошњаците се реализира во пет општини и осум училишта. Босанскиот јазик не е застапен во средното образование.

Влашката заедница во Република Северна Македонија, засега, нема остварено право за настава на мајчин јазик на ниедно ниво во воспитно-образовниот систем. Што се однесува до претшколското образование, нема градинка во која воспитно образовниот процес се реализира на влашки јазик, но од февруари 2022 година, во градинката „Гонца Туфа“ во Крушево започна сензибилизација на влашки јазик за највозрасната група деца (од 5-6 годишна возраст). Иницијатива за воведување на сензибилизација на влашки јазик во градинките каде има присуство на припадници на оваа заедница се иницира од страна на влашката заедница во повеќе општини: Битола, Аеродром, Кисела Вода, Карпош и Штип.

Изборниот предмет Јазик и култура на Власите се реализира во четири општини и седум училишта.

Ромите како етничка заедница немаат настава на ромски јазик, па наставата претежно ја следат на македонски и албански јазик, како во основното така и во средното образование. Изборниот предмет Јазик и култура на Ромите се реализира во шест општини и 13 училишта.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Предмет на анализата е спроведувањето на образовните мерки за спроведување на правото на образование на припадниците на помалубројните заедници:

- Настава на јазиците на помалубројните заедници
- Изборен предмет Јазик и култура на заедниците

Прашањата на кои треба да одговори оваа анализа се:

- Дали се спроведува наставата на јазиците на помалубројните заедници секаде каде што има жители од бошњачката, влашката, српската, ромската и турската заедница?
- Дали се спроведува изборниот предмет Јазик и култура на припадниците на помалубројните заедници секаде каде што има жители од бошњачката, влашката, српската, ромската и турската заедница, во училиштата каде што нема настава на мајчин јазик на овие заедници?
- Кои се придобивките од нивното спроведување?
- Кои се пречките/потешкотиите за нивното спроведување?
- Како да се зајакне спроведувањето на овие мерки онаму каде што има припадници на помалубројните заедници?

Истражувачки методи и инструменти

За потребите на ова истражување се прибираа квантитативни и квалитативни податоци преку **анкети и дискусија во фокус групи**.

За анкетата беа изготвени три прашалника: за родители, училишта и општини, кои беа испратени онлајн, преку Управата, општините и училиштата, кои го доставија линкот од соодветниот прашалник до испитаниците. На овој начин беше загарантирана приватноста и анонимноста на одговорите на сите испитаници.

За фокус групите беа подготвени два протоколи за дискусија: еден со родители и еден со наставници и претставници од стручната служба од училишта и градинки.

Пошироки консултации беа направени во рамки на Партиципативниот форум во соработка со Агенцијата за остварување на правата на

заедниците и Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на заедниците, а со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Скопје, со претставници од повеќе релевантни институции и граѓански организации. За оваа сесија се користеше методот на стратемиско планирање, наречен Ретроградно планирање (Backcasting), со чија помош се дојде до клучните препораки за наредната година кои се доставуваат до Владата на Република Северна Македонија.

Примерок

Примерокот го сочинуваат родители од помалубројните заедници, кои имаат едно или повеќе деца вклучени во предучилишното, основното и/или средното образование.

На **прашалникот за родители** одговориле вкупно 1186 родители или блиски членови од најтесното семејство. Од нив, 405 се изјасниле дека нивното дете припаѓа на една од петте заедници кои се во фокусот на ова истражување (149 на бошњачката заедница, 89 на влашката, 86 на ромската, 41 на српската и 40 на турската заедница). Останатите 781 се изјасниле дека нивното дете не припаѓа на ниту една од овие пет заедници, заради што нивните одговори не беа предмет на анализата.

Во **фокус групите** учествувале вкупно 52 родители (14 од бошњачката заедница, 12 од влашката, шест од ромската, 13 од српската и седум од турската заедница).

Во примерокот се вклучени и наставници и претставници од стручната служба од сите училишта во средините во кои има доминантно население од некоја од помалубројните заедници.

На **прашалникот за училишта** одговориле од 55 основни училишта. Во фокус групите учествувале вкупно 61 претставник од училишта и градинки.

На **Партиципативниот форум** беа поканети претставници од Министерството за образование и наука, Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците, Министерството за локална самоуправа, Бирото за развој на образованието, Педагошката служба, Народниот правобранител, како и од граѓанските организации.

Примерокот е пригоден, што треба да се има предвид при изведувањето заклучоци. Со ова истражување, наодите се ограничени само на испитаниците кои учествувале во фокус групите и одговориле на прашалниците и не може да се генерализираат на целата популација. Учесниците во фокус групите беа избирани во средините со најголем број жители од заедниците, а пак „онлајн“ прашалникот за родители и училишта им беше зададен на сите родители и во сите училишта каде живеат граѓани од помалубројните заедници во земјава. За да се обезбедат услови за анонимност при одговарање на прашалниците се примени „онлајн“ пополнување, при што испитаникот имаше загарантирана приватност бидејќи училиштето не посредуваше во прибирањето на прашалниците, туку одговорите се прибираа директно во „онлајн“ базата. Од друга страна, треба да се има предвид дека овој пристап оневозможи вклучување на родителите кои немаат пристап до технологија.

НАОДИ

Во овој дел се прикажани интегрираните наоди кои се однесуваат на наставата на мајчин јазик на петте помалубројни заедници, засновани врз резултатите од прашалниците со родителите и фокус групите со родители и претставници од училишта, како и од прашалникот за училишта. Резултатите од овие четири извори се прикажани во прилозите 1-6 кон овој документ. Препораките од Партиципативниот форум со различни чинители од релевантните образовни институции и граѓанскиот сектор се прикажани во Прилог 7.

Наод 1:

Спроведување на настава на јазиците на заедниците

Редовна настава на мајчин јазик не се спроведува на влашки и ромски јазик, а делумно се спроведува на босански, српски и турски јазик.

Мнозинството родители од секоја од петте заедници се запознаени со правото на образование на мајчин јазик, но во секоја заедница, барем еден од десет родители ја нема оваа информација. Повеќе од половина од родителите од секоја од заедниците известуваат дека не добиле

информација од градинката и училиштето на нивното дете дека се нуди настава на нивниот мајчин јазик.

И покрај изразената желба нивните деца да учат на својот мајчин јазик, родителите ја споделуваат и својата загриженост дека доколку децата следат основно образование на мајчин јазик би имале потешкотии да ја следат наставата на македонски јазик во повисоките нивоа на образование. На пример, родителите од турската заедница известуваат дека настава на турски јазик се спроведува главно во подрачните училишта од прво до петто одделение, каде што има доминантно турско население, а пак од шесто одделение децата продолжуваат во централните објекти, на македонски јазик, каде што успехот драстично им опаѓа заради недоволното познавање на македонскиот јазик.

Наод 2:

Спроведување на изборниот предмет

Јазик и култура на заедниците

Изборниот предмет Јазик и култура на заедниците се изучува во мал број училишта, за што известуваат половина од родителите од бошњачката заедница, една третина од влашката и една десетина од ромската заедница. Родителите од српската и турската заедница известуваат дека овој предмет воопшто не се изучува во училиштата на нивните деца. Некои наставници и претставници од стручната служба известуваат дека немаат јасна информација како да ги информираат родителите за оваа можност.

И покрај силно изразениот позитивен став на мнозинството родители од сите заедници за избор на овој предмет, во повеќето училишта не се формира паралелка за негово изучување ниту се спроведува анкета за изјаснување на интерес, а во некои училишта воопшто и не се дава информација дека постои можност за формирање на паралелка која ќе го следи изборниот предмет Јазик и култура на заедниците.

Од училиштата потврдуваат дека изборниот предмет Јазик и култура на заедниците се изучува многу ретко. Во училиштата каде се изучува, бројот на ученици кои го избираат е мошне варијабилен од едно до друго училиште и во некои од нив е и доста понизок од пропишаниот минимум од 15 ученици.

Некои претставници од училиштата сметаат дека отворањето на паралелка за овој изборен предмет во голема мера зависи од ставот и посветеноста на раководството во училиштата, иако најчесто одговорноста се префрла кај родителите и нивниот слаб интерес за изучување на овој изборен предмет, што е во спротивност со силно изразениот позитивен став на родителите за изучување на јазикот и културата на својата заедница.

Во одредени средини се забележани и дејствија за демотивација на учениците и родителите да го изберат овој изборен предмет¹⁶.

Наод 3:

Придобивки од спроведување на мерките

Придобивките од изучувањето на мајчиниот јазик на децата од помалубројните заедници, главно, се гледаат во можноста детето да има подобри постигнувања во училиште заради тоа што може подобро и полесно да се изрази на мајчиниот јазик. Подеднакво е важна и можноста да се негуваат литературниот мајчин јазик и сопствената култура, што особено го истакнуваат родителите од влашката заедница, кои велат дека веќе постои ризик влашкиот јазик да исчезне на овие простори, бидејќи сè помалку се зборува во семејствата.

Некои родители од српската и турската заедница истакнаа дека децата кои го познаваат својот мајчин јазик ќе бидат поподготвени да го продолжат своето образование во Србија, односно Турција.

Наод 4:

Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

Постои различна перцепција меѓу родителите и претставниците од училиштата во поглед на идентификување на пречките за спроведување

¹⁶ Забелешка од советник од Управата: претставници на дел од општините каде се реализираше анкетирањето одбија да го достават прашалникот до градинките во нивната општина; директори кои само за овој изборен предмет ги проверуваат изјавите на учениците и родителите за изучување на ЈКВ, наставници од други предмети кои ги разубедуваат учениците со аргумент дека нема да имаат „корист“ од овој јазик и сл.

на наставата на мајчин јазик и изборниот предмет Јазик и култура на заедниците. Претставниците од училиштата сметаат дека главна пречка е ниското ниво на интерес кај родителите за изучување на сопствениот јазик и култура, а пак родителите главната пречка ја гледаат во неподготвеноста и нетранспарентноста на образовните институции за спроведување на овие две мерки. Родителите сметаат дека клучни пречки се недостатокот на квалификуван кадар и нејасните критериуми за негова селекција, непостоењето на наставни програми и учебници на јазиците на заедниците, непостоењето волја кај раководството на училиштето, а честопати се работи за комбинација од повеќе фактори. Понатаму, резултат на нетранспарентноста на училиштата во поглед на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик се неинформирани родители и мал број пријавени ученици.

Само мал дел од училиштата известуваат дека наставниот кадар по предметот Јазик и култура на заедниците е според пропишаниот норматив. Исто така, мал дел од училиштата известуваат дека им даваат поддршка на наставниците кои го предаваат овој изборен предмет.

За родителите од повеќето заедници голема пречка е и тоа што изборниот предмет се нуди надвор од програмата, во форма на дополнителни часови по редовната настава, што претставува дополнително оптоварување за децата и семејствата. Останувањето после часовите е невозможно за оние деца кои патуваат со организиран превоз од пооддалечени места, бидејќи немаат можност да се вратат дома доколку не го искористат превозот што се нуди веднаш по завршување на редовната настава.

Како дополнителна пречка за образование на ромски јазик, родителите од ромската заедница ја наведуваат дискриминацијата кон Ромите во нашето општество, поради што се загрижени за безбедноста на своите деца. Сметаат дека нивните деца ќе бидат позаштитени ако добро го научат македонскиот јазик.

Родителите од турската заедница известуваат дека голема пречка за децата кои следат настава на турски јазик до петто одделение е неможноста да го продолжат образованието на турски јазик и во погорните одделенија и немањето поддршка при преминот кон настава на македонски јазик.

Наод 5:

Предлози за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик

И покрај искажаната недоверба во капацитетите на системот да обезбеди еднакви можности за квалитетно образование за секое дете, препораките на родителите за остварување на мерките се во насока на зајакнување на капацитетите во образовниот систем за да може да се обезбеди квалитетно образование на јазикот на помалубројните заедници во земјата. За оваа цел тие сметаат дека е потребно да се вклучат сите засегнати страни: родителите, училиштата, локалната заедница и релевантните институции, како што се Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието и Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците, како и медиумите.

Потребно е да се креира наставна програма, да се обезбеди квалификуван кадар и литература, но и да се работи на подобрување на физичките услови во училиштата.

Родителите истакнуваат дека е клучно изборниот предмет Јазик и култура на заедниците да стане редовен и да се имплементира во рамки на училишниот распоред за да се осигури дека и децата од оддалечените места ќе можат да го следат и ќе имаат превоз по часовите.

Се препорачува изучување на македонскиот јазик паралелно со мајчиниот, почнувајќи од прво одделение, за да се обезбедат фер услови за напредок на секое дете.

За да се создаде квалификуван наставен кадар, се предлага да се отворат катедри за јазиците на помалубројните заедници.

Од училиштатата упатуваат на изнаоѓање начини за образование на мајчин јазик кој нема да придонесе кон одвојување на заедниците едни од други. Веруваат дека со соодветна анализа ќе може да се предложат добри решенија. Предлагаат изработка на стратегија која ќе ја даде насоката за спроведување.

Препораките кои произлегоа од Партиципативниот форум укажуваат на тоа дека и образовните институции и граѓанските организации ги

идентификуваат истите пречки и слабости во остварувањето на правото на образование на мајчин јазик кај помалубројните заедници во државата. Нивните препораки се во иста насока како и препораките кои произлегоа од страна на родителите и претставниците од училиштата.

ЗАКЛУЧОЦИ

Правото на образование на мајчин јазик сè уште не може да го практикуваат голем број деца од помалубројните заедници во државата, особено децата од влашката и ромската заедница. Одговорните институции не успеваат да ги обезбедат потребните услови за спроведување на двете мерки за образование на мајчин јазик: 1) настава на јазиците на помалубројните заедници и 2) избран предмет Јазик и култура на заедниците. Недостасува сеопфатен пристап кој ќе овозможи квалитетно образование на мајчиниот јазик кое ќе ги подготви децата за следните нивоа на образование и вклучување во општеството како возрасни индивидуи.

Поконкретно, со анализата на состојбата со образованието на јазиците на помалубројните заедници во државата, се донесоа следниве заклучоци:

1. Наставата на мајчин јазик се спроведува само во мал број на училишта во средини каде што има жители од бошњачката, српската и турската заедница, **а настава на влашки и ромски јазик не се спроведува на ниту едно образовно ниво.** Родителите од заедниците се запознаени со правото за образование на мајчин јазик, но им недостасува соодветно и навремено информирање од страна на училиштата за мерките со кои се овозможува неговото практикување. Доминантниот став на родителите од сите заедници во поглед на наставата на мајчин јазик е многу позитивен и поддржувачки, но и проследен со загриженост околу постигнувањата на децата при преминот кон повисоките нивоа на образование на кои не е обезбедена настава на мајчиниот јазик. Децата од помалубројните заедници не се поддржани во нивното движење низ образовниот процес за да можат безбедно и непречено да ги реализираат своите потенцијали во целост. Доколку го почнат образованието на мајчин јазик, наидуваат на големи предизвици во одржување на своите постигнувања кога ќе преминат кон настава на македонски јазик. Од друга страна, кога родителите не избираат образование на мајчиниот јазик за своето дете, тие уште од самиот почеток

ризикуваат детето да има потешкотии во изразувањето и адаптацијата на училишната средина. И во двата случаи, образовните институции не ја остваруваат својата улога на носители на одговорноста за остварување на правото на квалитетно образование на секое дете, бидејќи не ја обезбедуваат потребната поддршка и оптималните услови за напредок на децата чијшто мајчин јазик е различен од наставниот.

2. Изборниот предмет Јазик и култура на заедниците се спроведува во мал број училишта во средини каде што има жители од помалубројните заедници. Родителите од сите заедници се многу заинтересирани нивните деца да го изучуваат овој предмет, но недостатокот од информација за оваа можност и несоодветното спроведување на анкетањето за изразување интерес претставуваат сериозна закана за спроведување на оваа мерка за остварување на правото на образование на мајчин јазик. Во некои училишта недостасува волја кај училишното раководство за организирање настава по овој предмет и вработените не се запознаени со можноста за негово изучување и начинот на спроведување. Постои и недоверба кај родителите во квалитетот на наставата, поради несоодветниот кадар и неподготвеноста на училиштата за спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на заедниците. Дополнително оптоварување за децата е фактот што овој предмет се нуди како втор изборен предмет, кој е надвор од наставната програма и бара обврзување за следење на повеќе часови од предвидените.

Изборниот предмет Јазик и култура на заедниците не им се нуди како можност за избор и на децата кои припаѓаат на другите заедници, иако тоа би било во духот на Стратегијата „Едно општество и интеркултурализам“ и би придонело за инклузија наместо сегрегација на учениците.

3. Најголема придобивка од учењето на мајчин јазик се гледа во можноста децата да се изразуваат слободно и да постигнуваат подобри резултати во учењето. Ова мислење е поткрепено со искуството на децата од турската заедница, чии постигања се намалуваат со преминувањето од петто во шесто одделение, заради промената на наставниот јазик. Друга придобивка со учењето на мајчин јазик е можноста да се усовршува литературниот мајчин јазик и да се негува сопствената култура. Понатаму, образованието на мајчин јазик им овозможува на децата да го продолжат своето образование во земјите во кои се зборува тој јазик.

4. Пречките за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик се бројни и се од системски карактер. Идентификувани се следниве фактори: недостаток на квалитетен и компетентен наставен кадар, нејасни критериуми при избор на наставниот кадар, недоволно можности за професионален развој на наставниот кадар, непостоење учебници и наставни материјали, како и немањето волја кај раководството на училиштето за спроведување на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик.

Изборниот предмет Јазик и култура на заедниците има нерамноправен статус во однос на другите изборни предмети, бидејќи се нуди како втор изборен предмет, што е уште еден предизвик за избор на овој предмет. Ова е особено пречка за децата кои живеат во пооддалечени места и користат организиран превоз до училиштето кој не е достапен по часовите надвор од училишниот распоред. Пропишаниот минимален број од 15 ученици за формирање група за изборниот предмет Јазик и култура на заедниците во многу случаи не може да се постигне, што претставува пречка за неговото спроведување. На пример, ова е една од причините поради која во последните 20 години не е одобрено формирање групи за изборниот предмет Јазик и култура на Власите во училиштата во средини каде има присуство на влашката заедница.

Децата и родителите од ромската заедница искусуваат дополнителни пречки за остварување на своето право за образование на мајчиниот јазик заради дискриминацијата кон нив во нашето општество. Родителите претпочитаат нивните деца да учат на македонски јазик за да можат полесно и побезбедно да се интегрираат во општеството.

Уште една пречка е и недостатокот на интерес кај родителите, заради нивната грижа дека децата нема да можат успешно да се вклучат во наставата во средното и високото образование поради недоволно познавање на македонскиот јазик. На пример, децата од турската заедница кои следат настава на турски јазик до петто одделение, не се подготвени да поминат во шесто одделение кога наставата ја следат на македонски јазик. Поради непознавањето на новиот наставен јазик, нивниот успех значително опаѓа. На овој начин на децата им се одзема правото на квалитетно образование, бидејќи учат во неповолна средина за развој на нивните потенцијали.

ПРЕПОРАКИ

Препораките за остварување на правото на образование на мајчин јазик на припадниците на помалубројните заедници се насочени кон системско подобрување на условите за спроведување на двете мерки за образование на мајчин јазик: 1) настава на јазиците на помалубројните заедници и 2) изборен предмет Јазик и култура на заедниците. Поконкретно, тие ги опфаќаат следниве аспекти:

- 1. Да се зајакне дијалогот и соработката помеѓу сите релевантни институции и Управата со цел унапредување на образованието на јазиците на помалубројните заедници.**
- 2. Системски да се поддржат училиштата во средините во кои има население од помалубројните заедници за да обезбедат настава на мајчин јазик.** Тоа значи да се креираат соодветни наставни програми, да се обезбеди квалификуван наставен кадар и транспарентни процеси за негова селекција, да се создадат, адаптираат и преведат наставни материјали и учебници на секој од јазиците на помалубројните заедници. Паралелно, да се подобрат и физичките услови во подрачните училишта во кои се спроведува настава на јазиците на помалубројните заедници.
- 3. Да се ревидира критериумот за најмалку 15 деца за формирање група** за изучување на изборниот предмет Јазик и култура на заедниците со цел да се овозможи секое дете што пројавило интерес да може истиот да го следи.
- 4. Да се ревидира Законот за наставници и стручни соработници** со цел да му се овозможи на наставниот кадар кој ја реализира изборната настава Јазик и култура на заедниците да го оствари правото на полагање приправнички испит, да се стекне со решение за постојан работен однос и критериумот за работно искуство да се промени во минимум од пет години.
- 5. Да се ревидира Законот за учебници во делот за рецензентска комисија и автори на учебници,** со што ќе се овозможи рецензентите и авторите на учебници со помалку од 10 години искуство да конкурираат на конкурсите за учебници и рецензенти кои ги распишува МОН.

6. **Да се отворат лекторати за јазиците на помалубројните заедници на Филолошкиот факултет при УКИМ** со цел да се подготви стручен наставен кадар за соодветниот јазик. На пример, со Спогодбата помеѓу Република Северна Македонија и Босна и Херцеговина предвидено е отворање на лекторат за босански јазик.
7. **Да се обезбедат можности за професионален развој на наставниот кадар** за наставата на помалубројните јазици и изборниот предмет Јазик и култура на заедниците, со цел да се подигне квалитетот на наставата на повисоко ниво и да се зајакнат јазичните компетенции на наставниот кадар.
8. **Да се обезбеди поддршка за децата кои од петто одделение преминуваат од настава на мајчин јазик кон настава на македонски јазик**, на пример, преку обезбедување на наставник на мајчин јазик кој ќе им помага при разбирањето на материјалот, како и преку изучување на македонскиот јазик од прво до петто одделение онаму каде редовната настава се спроведува на мајчин јазик.
9. **Да се испитаат различни пристапи за образование на мајчин јазик кои овозможуваат квалитет, континуитет и интеграција наместо сегрегација на децата од различните заедници.** Позитивен модел во нашата држава кој опстојува 25 години е пристапот МОЗАИК-билингвални групи во градинки кои овозможуваат воспитно-образовен процес на два јазика кои се доминантни во средината во која се наоѓа градинката. Во нашата држава има групи на македонски и албански јазик, македонски и српски и македонски и турски јазик. Друг модел на двојазична настава во основното образование на македонски и албански јазик е пристапот на Нансен дијалог центарот за интегрирано и интеркултурно образование. Исто така, би можел да се спомене и проектот Јакнење на мултиетничката соработка во општините, преку кој Детската Фондација Песталоци реализираше заеднички наставни часови во основни училишта во девет општини. Кога станува збор за средното образование, од 2018 година, во осум средни училишта во Скопје успешно се спроведуваат редовни часови по одредени предмети на два јазици на настава. Оваа иницијатива се спроведува од страна на Град Скопје, а е поддржана од Мисијата на ОБСЕ во Скопје.

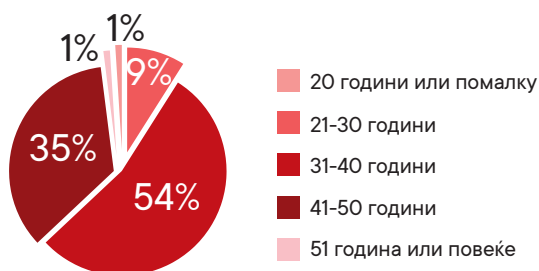
Ова се неколку примери кои можат да се консултираат во изнаоѓањето соодветни модели за квалитетно образование на мајчин јазик на секое дете во државава.

10. **Навремено да се информираат родителите за можноста нивното дете да следи образование на мајчиниот јазик.** Навремено и транспарентно да се спроведе анкета меѓу сите родители во училиштата за изразување интерес за изборниот предмет Јазик и култура на заедниците. Да се организираат активности за подигање на свеста кај родителите за правото на образование на мајчин јазик на локално ниво во соработка меѓу училиштата со локалната самоуправа, медиумите, граѓанскиот и приватниот сектор.
11. **Да се обезбеди превоз за учениците кои живеат во пооддалечени места,** а сакаат да го следат изборниот предмет Јазик и култура на заедниците.
12. **Да се изготви документ со афирмативни мерки за влашката заедница чиј јазичен и културен идентитет е со ризик од исчезнување.** Владата на РСМ и релевантните институции треба да спроведат процес за ревитализација на влашкиот јазик и култура, фокусиран на три основни подрачја: образование, култура и медиуми.
13. **Да се формира авторски тим за подготовка на учебници по изборниот предмет Јазик и култура на Ромите** под водство на Министерството за образование и наука и во соработка со наставници кои го предаваат изборниот предмет и професори од Институтот за педагогија и од Филолошкиот факултет при УКИМ.
14. **На училишно и локално ниво да се спроведуваат активности за меѓуетничка интеграција** со цел намалување на стереотипите, предрасудите и дискриминацијата кон припадниците на ромската заедница.
15. **Да се подобри соработката со локалната самоуправа и градоначалниците за да се инвестира во училишните згради и подобрување на условите за учење** во многу од подрачните училишта.

ПРИЛОГ 1. РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА БОСАНСКИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Примерок

Прашалникот за родители го одговориле **149 родители** од повеќе места во земјава (Батинци, Долно Коњари, Средно Коњари, Ченто, Љубош, Аеродром, Чаир, Петровец, Штип, Скопје, Црквино, Ружаничино), кои се изјасниле дека нивното дете припаѓа на бошњачката заедница. Од нив, најмногу се мајки (138; 92%), на возраст меѓу 31-40 години (81; 54%), со средно образование (86; 58%).

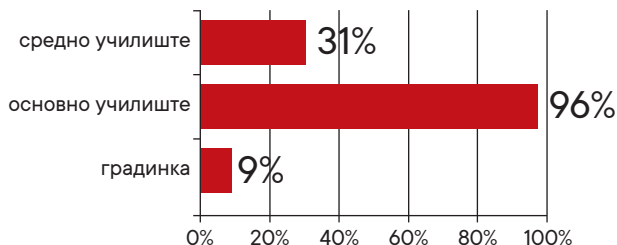
Слика 1. Возраст на родителите

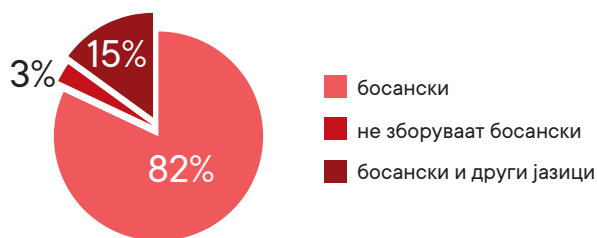
Слика 2. Образование на родителите

Речиси сите од нив имаат дете ученик во основно училиште (143; 96% од 149), а 46 (31%) од родителите имаат дете ученик во средно училиште (некои од нив имаат едно дете во основно и друго во средно училиште). Најмногу

од нив (122; 82%) се изјасниле дека дома зборуваат само босански, а 22 (15%) се изјасниле дека покрај босанскиот зборуваат и некој од другите локални јазици, што значи дека останатите пет родители се изјасниле дека дома не зборуваат босански.

Слика 3. Ниво на образование на детето

Слика 4. Јазик на кој зборуваат дома

Во фокус групите учествувале 14 родители и 8 претставници од наставници и од стручната служба на училиштата.

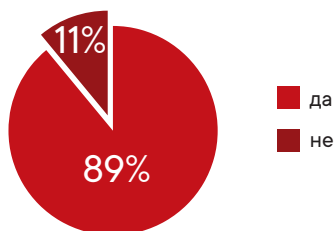
РЕЗУЛТАТИ

Спроведување на наставата на босански јазик

Прашалник за родители

Мнозинството родители кои одговориле на прашалникот (132; 89%) известиле дека се запознаени со правото на образование на мајчин јазик кое го гарантираат нашите закони. Сепак, само половина од нив биле информирани за можноста да се учи на својот мајчин јазик од страна на

училиштето (73; 49%) и градинката (2; 1%), а другата половина или не биле информирани (52; 35%) или не знаеле дали се информирани или не (22; 15%).

Слика 5. Запознаеност со правото на образование на мајчин јазик

Слика 6. Информираност за можноста за учење на мајчин јазик

Една третина од родителите (46; 31%) одговориле дека нивните деца воопшто не го изучуваат босанскиот јазик во училиште или во градинка. Многу мал број (3; 2%) изјавиле дека децата одат во билингвална градинка, а 16% (24) во основно училиште учат на босански јазик. (Слика 7).

На прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик“, на скала од 1-воопшто не се согласувам до 10-целосно се согласувам, родителите се поделени: 40 (27%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 68 (46%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 6. (Табела 2).

Фокус група со родители

Во текот на дискусијата во фокус групата со родителите беше констатирано дека сите дома го говорат босанскиот јазик, освен оние семејства во кои браковите се мешани, па покрај босанскиот се говори и јазикот на еден од родителите, во овој случај албанскиот јазик. Најголем дел од родителите

беа запознаени со законската регулатива, односно правото на образование на својот мајчин јазик, но сите беа сложни во заклучокот дека реализација на законските решенија наидува на пречки: *„Некој некаде кочи, ама не знаеме каде“*.

Сите родители се изјаснија дека нивните деца следат настава на македонски наставен јазик, освен двајца кои истакнаа дека нивните деца кои одат во предучилишна настава, истата ја следат на босански јазик. Скоро сите беа категорични во нивното барање да се овозможи настава на босански јазик.

Во однос на прашањата *„Дали во градинката или во училиштето во кое е запишано вашето дете има можност да се учи на мајчиниот јазик? Како дознавте за таа можност, а ако истата не постои, знаете ли зошто?“* двајца од родителите се изјаснија дека нивните деца одат во градинка на босански јазик, задоволни се, а децата подобро го зборуваат босанскиот литературен јазик.

Родителите беа поделени околу ставот дали нивните деца треба да учат на босански наставен јазик. Погolem дел од нив претпочитаат тоа да биде избран, ама задолжителен предмет, наместо сите предмети да бидат на босански јазик. Општ став на родителите е дека постои проблем со следењето настава на македонски јазик, којшто децата го доживуваат како странски јазик и тешко се снаоѓаат со *„новиот јазик“*. Меѓу родителите преовладува мислењето дека во училиштата постои „страв“ дека доколку се дозволи настава на босански јазик, многу наставници би можеле да останат без работа, а според нивното мислење, услов да се предава босански е наставникот да биде Бошњак.

Фокус група со претставници од училишта

Во дискусијата во фокус групата со претставници од училиштата, учесниците известува дека наставата на босански јазик се одвива само во едно од вклучените училишта, и тоа од прво до деветто одделение и уште во едно, од прво до петто одделение. Во другите училишта наставата се реализира на македонски или албански јазик, а се спроведува изборниот предмет Јазик и култура на Бошњаците.

„Во нашето училиште, наставата од прво до трето одделение се изведува на босански наставен јазик, а од четврто до деветто одделение на босански наставен јазик, експериментална програма.“ – Изјава од претставници од училиште во населено место со над 95% Бошњаци.

И во училиштата во кои доминира бошњачкото население најчесто не се учи босански јазик бидејќи нема кадар – честопати наставниците не се нафаќаат да предаваат на босански јазик бидејќи немаат соодветна програма и литература, па за да ја обезбедат треба да вложат дополнителен напор. Но има и родители кои своите деца сакаат да ги запишат да учат на македонски јазик.

„Во 2018 година беше воведен како редовен, пред тоа беше експериментално. Учебниците од прво до петто одделение се на босански, а има и планови и програми. Од шесто до деветто одделение се оди по старата програма. За учебници се снаоѓаме некако. Се користат и учебници на српски јазик, ова уште не е разрешено и сè уште е проблем.“

На прашањето зошто не се спроведува настава на босански јазик, претставниците од училиштата ги наведоа следниве причини: мешан состав на ученици од повеќе заедници, недостаток на кадар, програми и учебници, а некаде избор на родителите е децата да следат настава на македонски јазик.

„Нема кадар, нема соодветни програми, а понекогаш и родителите сакаат настава на македонски. Обично се задоволни само со изборен предмет и некогаш и тој не го избираат бидејќи сметаат дека не им треба.“

Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на Бошњациите

Прашалник за родители

Половина од родителите (74;50%) се изјасниле дека нивното дете го изучува изборниот предмет Јазик и култура на Бошњациите.

Слика 7. Примена на мерките за изучување на босанскиот јазик во наставата

Прашани за степенот на согласност со тврдењето: „Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница“ мнозинството родители целосно се согласуваат: 119 (80%) од нив го одбрале највисокиот степен на согласување (10), 11 (7%) го одбрале најнискиот (1), а просечен степен на согласување е 9. (Табела 2.)

Фокус група со родители

Во фокус групата, родителите од едно училиште во кое била спроведена анкетата се изјасниле дека и покрај големиот број на ученици припадници на бошњачката заедница во училиштето, само десетмина се пријавиле да го изучуваат изборниот предмет Јазик и култура на Бошњаците, со што не бил исполнет законскиот минимум од 15 деца во една паралелка.

На прашањата „Дали во училиштето во кое оди вашето дете се изучува предметот Јазик и култура на Бошњаците? Како дознавте за таа можност?“ сите учесници кои беа во фокус групата, а истите беа родители чии деца посетуваат настава во општина Центар и Бутел, укажаа дека во овие општини нема изборен предмет Јазик и култура на Бошњаците. Неколкупати биле направени напори за формирање група/паралелка, но без успех. Анкетите честопати се спроведуваат во јуни, родителите воопшто не се информирани за нив, а училиштата не пројавуваат голем интерес да ги мотивираат.

Фокус група со претставници од училишта

Од учесниците во фокус групата составени од претставници од училиштата, се добива впечатокот дека родителите од нивните училишта се информирани и дека се формираат групи. Тие сметаат дека за ова е заслужно раководството на училиштето, бидејќи истото поттикнува формирање групи за изборен предмет. Од друга страна, тие сметаат дека има училишта во кои раководството оневозможува организирање на изборен предмет, оправдувајќи го тоа со правилата дека е потребно да има 15 деца од паралелка, што тие го сметаат за неточно и дека во различни места тоа различно е организирано. Тие сметаат и дека родителите не го избираат ова за нивните деца поради несоодветно избраниот и предложениот кадар.

„Има мешан состав на ученици (Роми, Власи...), па затоа не е можно целосно да е босански. Во ред е оваа можност да се учи како изборен предмет, ама ние имаме друг проблем, не сме доволно организирани и не го користиме тоа што државата ни го дала. Јас наидувам на проблем што родител реагира – што ќе ми е бошњачки (така го викаат), ова е проблем што претежно се јавува во градските средини.“

„Имаме изборен предмет. Ги имаме истите проблеми – основни потешкотии и неразбирање од страна на повозрасните. Се правдаат дека ќе им биле оптоварени децата.“

„Се информираат преку анкетен лист, им се дава на децата за да го дадат на родителите, родителот одлучува и така се формира група. Нашиот проблем е што овој предмет не се вметнува како редовен, како англискиот.“

„Во нашето училиште, 90% од родителите го избираат овој предмет, но во други училишта знам дека не е така бидејќи родителите не им веруваат на наставниците. Сметаат дека нема соодветен кадар за тоа, а и реално е така, многу малку имаат завршен соодветен факултет. Ние сме учеле преку некои курсеви и слично... затоа, треба да ни се овозможи да се доедуцираме за да можеме да предаваме. Потребно е да ни се формира и едуцира соодветен кадар за да може да се работи соодветно.“

Придобивки од спроведување на мерките

Прашалник за родители

Во однос на прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик“ родителите се поделени: 49 (33%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 57 (38%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 6. Најмалку се согласуваат со тврдењето дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик (69 (46%) го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 35 (23%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 4). (Табела 2.)

Табела 2. Ставови на родителите во врска со образованието на мајчин јазик

Ве молиме на скала од 1-10 (1-воопшто не се согласувам; 10-целосно се согласувам) означете колку се согласувате со следниве тврдења (просечни вредности за групата):	Просечна вредност
Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик	6
Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница.	9
Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик.	6
Сметам дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик.	4

Фокус група со родители

Имајќи предвид дека од 2018 година босанскиот јазик е петти наставен јазик, во фокус групата со родителите учесници се разговараше за придобивките од наставата на мајчин јазик, но во групата немаше родители чии деца следат настава на босански јазик, освен во предучилишното образование и кои беа задоволни од тоа што нивното дете учи на мајчин јазик. Општиот впечаток е дека родителите не се многу задоволни од квалитетот на наставата во некои училишта, па поради тоа се одлучуваат

своите деца да ги префрлат во други училишта и покрај тоа што таму босанскиот јазик се изучува само како изборен предмет Јазик и култура на Бошњаците. Сепак, кај некои родители преовладува мислењето дека децата треба да се образуваат на својот мајчин јазик.

Фокус група со претставници од училишта

Сите претставници од училиштата беа согласни дека кај родителите постои страв дека доколку нивните деца учат на босански, тие би имале проблеми со јазикот во средно училиште. Наставничката која работи во училиште каде што се учи на босански наставен јазик вели дека децата, како и тие (наставниците) кои и самите кои учеле на српско-хрватски јазик, немаат проблем во средното училиште. Предноста на можноста да се учи на мајчин јазик е во тоа што децата ќе можат да се изразат полесно и послободно на својот јазик, а и ќе го усовршат истиот.

„На почеток имаше страв кај родителите како нивните деца ќе продолжат понатаму во средното училиште, но се покажа дека тие воопшто немаат проблеми. Тие без проблем го совладуваат македонскиот. Затоа не разбираам зошто родителите би имале проблеми да го образуваат детето на свој јазик. Мислам дека проблемот лежи и во тоа што родителите имаат страв, а забораваат дека и ние сме учеле српско-хрватски и не сме имале проблеми.“

„Си го учат својот јазик, својата култура и својата основа.“

“Подобро се изразуваме на својот јазик, на јазик на кој мислиме, сонуваме. Така имаме поголем вокабулар. Кога би го знаеле ова сите родители би го избрале. Јазикот е идентитет.“

Во врска со предностите од изучувањето на изборниот предмет Јазик и култура на Бошњаците, претставниците од училиштата сметаат дека учењето на секој јазик е предност, особено на мајчиниот јазик. Така, учениците ќе го запознаат и ќе научат повеќе информации за сопствениот јазик и култура. Во некои училишта овој предмет го избираат и деца од другите заедници, на пример Македонци. Иако тоа се ретки случаи, тие сметаат дека оние кои го избираат тоа го прават по своја волја и со многу љубов.

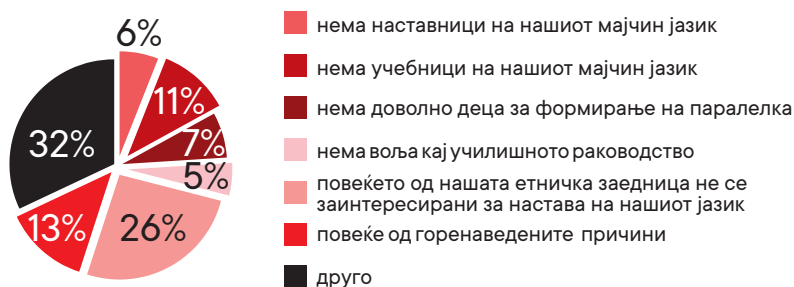
„Кај нас, сите го учат овој изборен јазик, дури и Македонците го избираат бидејќи живеат во таква средина. Можеби родителите навистина не му веруваат на наставниот кадар. Сега имаме учебници, но немаме соодветен кадар и програма од петто одделение.“

„И ако не го учат вака (како наставен или изборен), учениците ќе бидат тотално неписмени за книжевноста на Бошњациите.“

Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Една третина (47; 32%) од родителите кои одговориле на прашалникот не се изјасни за можните причини за неспроведување на наставата на босански јазик, бирајќи ја опцијата „друго“, а пак четвртина од родителите (38; 26%) одговорноста за неспроведувањето на наставата на босански мајчин јазик ја гледаат во сопствената заедница за која проценуваат дека во најголем дека не е заинтересирана за оваа можност. Најмал број родители (8; 5%) ја лоцираат одговорноста кај училишното раководство. Дел од нив сметаат дека пречка е недостатокот на наставен кадар кој би ги предавал предметите на босански (9; 6%), непостоење на учебници на босански (17; 11%), недоволен број на деца за формирање паралелка (10; 7%), а 20 (13%) од родителите сметаат дека се работи за комбинација од горенаведените причини.

Слика 9. Причини за неспроведување на наставата на босански јазик (според родителите)

Фокус група со родители

Во фокус групата родителите на две деца кои одат во градинка на босански јазик го истакнаа проблемот од немање литература на босански јазик, но и покрај тоа тие би сакале нивните деца понатамошното образование да го продолжат на босански јазик, сметајќи дека така нивната продуктивност ќе биде поголема, но тоа не треба да значи дека треба да се одвојат од останатите врсници.

За родителите бројката од 15 ученици за формирање паралелка е спорна (иако биле собрани потписи од 10 родители, сепак паралелка не се формирала). Според родителите, најголем виновник е училиштето, односно раководството на училиштето, бидејќи иако застапеноста на Бошњаците е голема, односно дури една третина од учениците во ООУ „Св. Кирил и Методиј“, се припадници на заедницата на Бошњаците, паралелката не се формира. Еден од учесниците наведе дека училиштето се оправдува со тоа што нема кадар за изборниот предмет Јазик и култура на Бошњаците.

На прашањето „Што недостасува и како да се подобри наставата на мајчин јазик?“ најголем дел од учесниците го посочија недостатокот на литература и несоодветниот наставен кадар, а исто така, посочија дека во литературата на македонски јазик нема елементи на мултикултурализам.

Во врска со изборниот предмет Јазик и култура на Бошњаците, сите испитаници се согласиле дека не треба да се поставува граница за изучување на јазикот како изборен предмет. Еден од клучните проблеми е и несоодветната и недоволна информираност на родителите за оваа можност. Она што е дискутабилно е што испитаниците посочуваа дека нема доволно кадар, а постоечкиот е несоодветен и непрофесионален.

Фокус група со претставници од училишта

Како можен недостаток тие го сметаат недоволниот број на професионалци за одржување настава на босански јазик. Исто така, како недостаток го сметаат и фактот што нема програма од шесто до деветто одделение. Како трет недостаток ја сметаат можноста учениците да имаат проблеми во користењето на стручните термини на македонски јазик кога ќе се запишат во средно училиште. Ова го неутрализираат со тоа што наставниците на

час цело време им ги кажуваат стручните зборови и на македонски јазик, за да им биде полесно во иднина.

„Наставниците треба да одат да го подобрат босанскиот јазик, бидејќи се образувале на македонски, па имаат потреба да го усовршат јазикот. Кога предаваме, ние секогаш им ги кажуваме сите зборови и на македонски [се мисли на стручните термини] за да ги знаат кога ќе продолжат понатаму.“

„Проблемите при реализација на наставата се повеќебројни, како на пример: немање на учебници за настава на босански наставен јазик; наставен кадар без познавање на босанскиот јазик; вработување на наставен кадар без проверка за познавање на босански јазик; лектирни изданија на македонски јазик; влијанието на локалните моќници врз работата на училиштето; влијанието на политичките збиднувања на локално и централно ниво во работата на училиштето (Едно дадено а многу недозволено).“

За поголем предизвик го сметаат фактот што родителите коишто не се доволно информирани, честопати одлучуваат да не го изберат босанскиот јазик. Прво, затоа што мислат дека нема доволно стручен кадар, а второ, затоа што сметаат дека босанскиот јазик во училиште е различен од говорниот (дијалектот кој го користат). Во однос на изборот на кадар, тие велат дека критериумите и процедурите за вработување на наставник за овој предмет се нејасни и не се регулирани. На пример, наставник кој е магистер по босански јазик не добива решение за трајно вработување, за разлика од други наставници кои го предаваат предметот Јазик и култура на Бошњаците (наставници Бошњаци кои предаваат и друг предмет-на пример физика) и кои добиваат решение.

„Секој јазик е специфичен и многу често прима влијанија од другиот јазик кој е доминантен во местото во кое живееме, но сепак има одредени специфики кои се учат во училиште [се разви дискусија околу дијалектите на босанскиот – дека секое поднебје има дијалекти], во настава се учи основниот јазик, а не дијалектите.“

Препораки за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Родителите сметаат дека треба да се обезбеди квалитетен кадар кој ќе има пристап до континуиран професионален развој, учебници на јазикот на заедницата, поквалитетна наставна програма, можност за образование на мајчиниот јазик на сите образовни нивоа и да има достапна литература на мајчиниот јазик.

Некои од нив предлагаат да се организираат заеднички активности на децата од различни етнички заедници, со цел да се запознаат меѓу себе, да има интеракција меѓу децата.

„Во основното училиште на ќерка ми нема настава за децата од повисоките одделенија, само од пониските, поради што таа не може да го учи предметот Јазик и култура на етничката група. Иако имаше пријавени и од повисоките одделенија, тие не беа вклучени. Објаснување сè уште не добивме. Поради тоа, сметам дека треба на сите подеднакво да им се овозможи правото што им е загарантирано со Закон, а не едни да можат да учат, а други не. Дополнително, препорака е да се воведат нови лектури кои одговараат на времето во кое учат децата, ова важи и за македонски, но и за другите јазици од етничките групи.“

„Поквалитетна наставна програма, интеракција, позитивни примери за зближување на народите, помалку изучување на лошиот дел од историјата, кои прават децата да се чувствуваат различно од другиот.“

„Да се има повеќе часови, литература за изучување на мајчиниот јазик.“

„Поквалитетен наставен кадар и учебници на мајчин јазик.“

Еден дел од родителите сметаат дека наставата треба да се одвива на македонски јазик, јазикот на заедницата да е застапен по два часа неделно. Некои од нив сметаат дека учењето на мајчиниот јазик главно треба да се одвива во семејството, а македонскиот треба да го научат сите за да се разбираат меѓу себе.

„Јас учев во македонско училиште и мислам дека наставата треба да си продолжи на македонски јазик. Сакам моите деца убаво да го зборуваат јазикот каде што живеат, а босански или српски ќе си ги научиме ние дома.“

Фокус група со родители

Водискусијата во фокус групата, родителите истакнаа дека за да се подобри постоечката состојба со изучувањето на босанскиот јазик потребно е да се инволвираат сите учесници во овој процес, почнувајќи од родителите, преку надлежните во училиштето, општината и државата.

Фокус група со претставници од училишта

Препораките кои ги дадоа претставниците од училиштата се однесуваат на наставниците, училиштето, Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието и Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците.

Наставникот има клучна улога за тоа како ќе ги запознае учениците, дали ќе го направи часот забавен или не.

Училиштето има одговорност соодветно да ги организира анкетите, одобрувањата и слично. На пример, ООУ „Св. Кирил и Методиј“ може да формира група доколку сака, бидејќи мнозинството ученици се Бошњаци. Беше истакнат пример на училиште во кое директорот вовел само босански јазик кој потоа го избрале сите ученици. Секое училиште треба да најде начин да се организира.

„Одлуките зависат од свеста на тие кои организираат, во нашето училиште бројот на ученици не претставува проблем, има групи и со под 15 ученици.“

Министерството за образование и наука (МОН) треба да го разгледа ограничувањето на бројката за формирање паралелка. Исто така, доколку има одлука од нивна страна, ќе има повеќе ученици.

Бирото за развој на образованието (БРО) треба да ги ревидира програмите и да обезбеди прирачници за работа.

Управата треба да организира трибини во општините за подигнување на свеста на родителите за потребата за изучување на својот јазик.

„Остручување на постоечкиот наставен кадар за предавање на босански јазик; Обезбедување учебници, лектури и друга потребна литература за успешна настава на босански јазик во сите одделенија; Перманентно стручно оспособување - усовршување на наставниот кадар; Измени во законите и нормативите околу формирање на работни групи на ученици за изборен предмет и за вработување на наставен кадар во изведување на настава на босански наставен јазик или за предавање на изборниот предмет јазик и култура на Бошњаците.“

„Ние немаме решенија, а работиме долги години – сметам дека и ова треба да се реши како проблем. Јас и колешката имаме соодветен факултет, а немаме решенија за работа, вака се плашат луѓето и да го изберат нашиот факултет кој е за стручно босански. Така ни се гаси еланот и желбата за работа.“

“Се работи на програмите, но ако не се забрза оваа процедура ние ќе имаме програми, но нема да имаме деца, се осипуваат групите.“

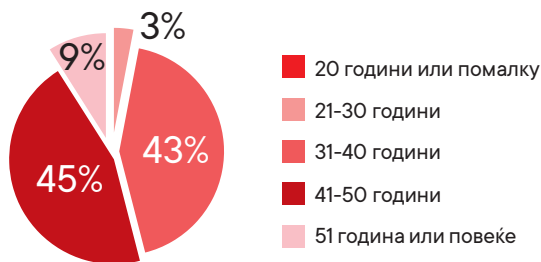
„Јужнословенска книжевност – беа вклучени босански автори, имавме можност, сме полагале таму...[се разви дискусија дали се обработува босанска литература]. Професор Радичевски инсистираше да се внесе во програма, но не знам дали е уште актуелно или не.“

„Самите Бошњаци да се убедат самите себе си дека треба да учат на босански јазик.“

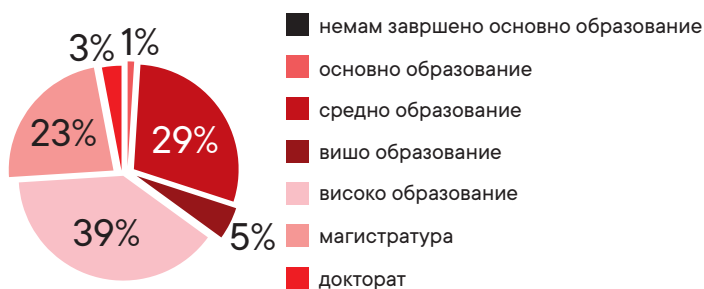
ПРИЛОГ 2: РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА ВЛАШКИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Примерок

Прашалникот за родители го одговориле **89 родители** од повеќе места во земјава (повеќе скопски општини, Битола, Крушево и Штип), кои се изјасниле дека нивното дете припаѓа на влашката етничка заедница. Од нив, најмногу се мајки (65; 73%) и татковци (20; 23%), на возраст меѓу 31-40 години (38; 43%) и 41-50 години (40; 45%), со високо образование (35; 39%), средно образование (26; 29%) и магистратура (20; 23%).

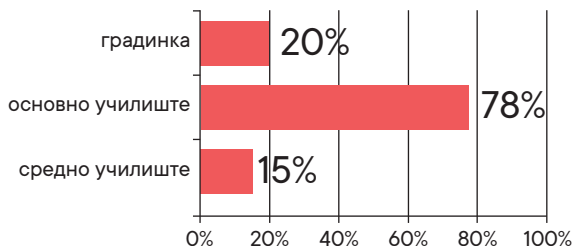
Слика 1. Возраст на родителите

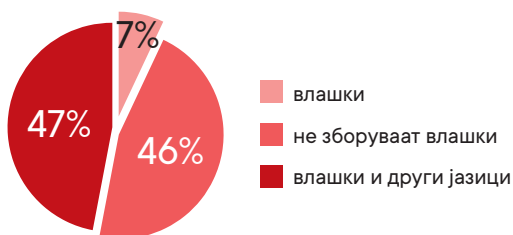
Слика 2. Образование на родителите

Најмал број од родителите имаат деца во градинка (18; 20%), мнозинството имаат дете во основно училиште (69; 78%), а 13 (15%) од родителите имаат дете кое оди во средно училиште (некои имаат едно дете во основно

и друго во средно). Речиси подеднаков број се изјасниле дека дома зборуваат влашки и некој друг јазик (42; 47%) и дека не зборуваат влашки (41; 46%), а само 6 (7%) известуваат дека дома зборуваат само на влашки.

Слика 3. Ниво на образование на детето

Слика 4. Јазик на кој зборуваат дома

Во фокус групите учествувале 12 родители, 21 претставник од наставниците и стручната служба во училиштата, четири претставници од стручната служба градинки и една наставничка по Јазик и култура на Власите (ЖКВ) која предава на група формирана во една општина.

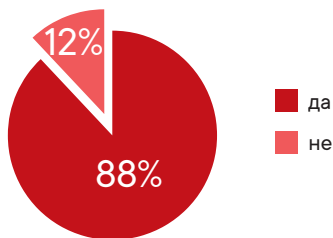
РЕЗУЛТАТИ

Правото на образование на влашки јазик

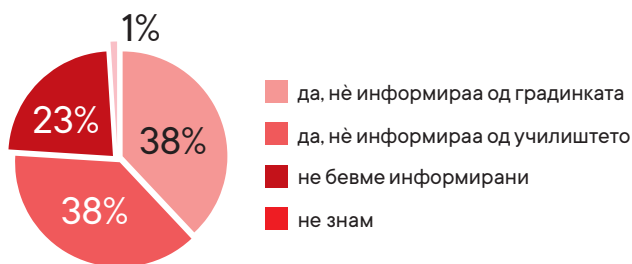
Прашалник за родители

Мнозинството родители кои одговориле на прашалникот (78; 88%) известиле дека се запознаени со правото на образование на мајчин јазик, кое е гарантирано со нашите закони. Сепак, помалку од половина од нив

биле информирани за можноста да се учи на својот мајчин јазик од страна на училиштето (34; 38%) и градинката (1; 1%), а големо мнозинство или не биле информирани (34; 38%) или не знаеле дали се информирани или не (20; 23%).

Слика 5. Запознаеност со правото на образование на мајчин јазик

Слика 6. Информираност за можноста за учење на мајчин јазик

На прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик“, на скала од 1-воопшто не се согласувам до 10-целосно се согласувам, мнозинство родители 48 (54%) го одбрале највисокиот степен на согласност (10), а само 6 (7 %) од нив го одбрале најнискиот (1), додека просечен степен на согласување е 8. (Табела 2.)

Фокус група со родители

Родителите известија дека ова право за влашката заедница не се остварува на ниту едно ниво на образование. Тие се изјаснија дека имаат потреба да се воведат настава на влашки јазик, барем делумна, во секоја општина каде има население од влашката заедница, почнувајќи од градинките и понатаму, во основните и средните училишта. Но постои загриженост дека институциите сè уште немаат обезбедено услови за спроведување на ова барање.

Фокус група со претставници од училишта

Претставниците на институциите оставија впечаток дека не се доволно информирани за ова право. Некои од нив рекоа дека сите ученици учат на мајчин јазик мислејќи при тоа на македонскиот и албанскиот јазик.

Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на Власите

Прашалник за родители

Само 31 (35%) од родителите се изјасниле дека нивното дете го изучува изборниот предмет Јазик и култура на Власите.

Прашани за степенот на согласност со тврдењето: „Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница“ мнозинството родители целосно се согласуваат: 77 (87%) од нив го одбрале највисокиот степен на согласување (10), само 1 (1%) го одбрале најнискиот (1), а просечен степен на согласување е 9). (Табела 2.)

Фокус група со родители

Родителите известија дека изборниот предмет ЈКВ не се спроведува секаде, а онаму каде што се спроведува не се сите родители доволно информирани, особено оние од мешани бракови, чишто деца се запишани во училиштето како припадници на друга заедница, па ним воопшто не им се нуди оваа можност за изучување на влашкиот јазик, како јазик на едниот родител. Беше нагласено дека нема анкетирање по училиштата и никаква промоција.

„Јас не знаев дека има можност да има таква анкета. До сега не сме имале анкета дека може влашкиот да се спроведе како предмет, јас приватно го носев едното мое дете (сега 8-мо одделение). Имам и друго кое е 3-то одделение. Сметам дека треба да има анкета и така да се види колку деца се заинтересирани и сметам дека секој, без разлика дали е од мешан или немешан брак треба да ја има можноста. Реално, влашкиот јазик е јазик во изучување и затоа сметам дека е потребно да се овозможи.“

„Сметам дека треба да се понуди како редовен изборен предмет – а сега е дополнително изборен. Јас знам зошто е така (како дополнително изборен), за да му се надополнат часовите на наставникот по етика или друг изборен предмет во училиштето. Сметам дека треба да се регулира со закон. Во Европа, кога родителите бараат дополнителен јазик, им се дава можноста на 4-5 деца да го изучуваат својот јазик, а еден од предметните наставници кој го знае јазикот, го предава и тоа во група од деца со различна возраст.“

Фокус група со претставници од училишта

Претставниците од училиштата во најголема мера беа изненадени за таквата можност, посочувајќи дека немале никакви насоки од Министерство за образование и наука (МОН). Мал дел од учесниците кажаа дека биле запознаени, но бидејќи немаат ученици декларирани како Власи, таа можност во училиштето не им била понудена преку анкети или друг начин.

Во две училишта веќе долги години се реализира изборно учење на влашкиот јазик и култура, каде што доаѓаат и деца од други училишта.

Наставничката по ЈКВ нагласи дека анкетаирањето е законска обврска. Поради тоа што е дополнителен изборен предмет и е надвор од распоредот, пријавените ученици треба во вечерните часови да се вратат повторно во училиште за да го следат изборниот предмет по влашки јазик, најчесто блок часови. Од друга страна, за учениците од други училишта многу често матичното училиште не ја зема предвид оценката по Јазик и култура на Власите и не ја внесуваат во свидетелството.

Што се однесува до предучилишното образование, учесниците изјавија дека во градинките досега немале активности во таа насока.

„Работев и во средно образование. Во градинка не се нуди, оваа година имаме шест деца Власи, и не сме понудиле“, психолог во градинка.

„Програмите ни ги даваат од министерство, и никогаш не сме имале насоки или проекти за влашки јазик, а немало ни иницијатива од родители“, претставник од градинка.

Придобивки од спроведување на мерките

Прашалник за родители

Во однос на прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик“ родителите се поделени: 18 (20%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 36 (40%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 6. Најмалку се согласуваат со тврдењето дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик (32; 36%) го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 14 (16%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 5). (Табела 2.)

Табела 2. Ставови на родителите во врска со образованието на мајчин јазик

Ве молиме на скала од 1-10 (1-воопшто не се согласувам; 10-целосно се согласувам) означете колку се согласувате со следниве тврдења (просечни вредности за групата):	Просечна вредност
Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик	8
Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница.	9
Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик.	6
Сметам дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик.	5

Фокус група со родители

Според родителите, важно е да се изучува изборниот предмет Јазик и култура на Власите, бидејќи за некои деца тоа е единствениот контакт со јазикот. Овој предмет е добра можност да се негува јазикот и да му се обезбеди иднина. Понатаму, тие истакнаа дека со паралелното учење на два јазика на мала возраст, децата се здобиваат со способности за лесно учење на други јазици, особено јазиците од романската група.

Фокус група со претставници од училишта

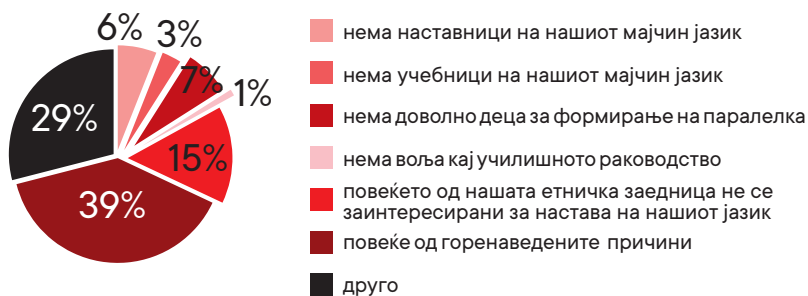
Наставник по ЈКВ смета дека наставата на влашки јазик како мајчин или како јазик на едниот родител е позитивно, а за учениците кои немаат влашко потекло ова би требало да е предизвик преку кој се запознаваат со еден друг јазик од нивното опкружување.

„Сега веќе само баби и дедовци им зборуваат, па вака се оживува јазикот кој е веќе во изумирање.“

Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Една третина (26; 29%) од родителите кои одговориле на прашалникот не наведуваат ниту една причина за неспроведување на наставата на влашки јазик, а пак 13 (15%) од родителите сметаат дека родителите од заедницата не се заинтересирани за оваа можност. Само еден родител (1%) одговорноста ја гледа кај училишното раководство. Дел од родителите сметаат дека пречка претставува недостатокот на наставен кадар (5; 6%), непостоењето на учебници на влашки (3; 3%), недоволниот број на деца за формирање паралелка (6; 7%), а 35 (39%) од родителите сметаат дека се работи за комбинација од повеќе причини.

Слика 7. Причини за неспроведување на наставата на влашки јазик (според родителите)

Фокус група со родители

Родителите известуваат дека не се информирани за можноста децата да учат на мајчин јазик или да го изучуваат изборниот предмет ЈКВ. Друга пречка е барањето за најмалку 15 заинтересирани ученици за да се оформи паралелка за ЈКВ, која честопати, во поголемите населени места не може да се обезбеди поради дисперзијата и неинформираноста.

Статусот на изборниот предмет ЈКВ, кој се нуди како дополнителен изборен предмет, а не во ист ранг како другите изборни предмети, е уште една пречка - дополнителни два часа за децата и нивно дополнително оптоварување. Часовите по овој предмет не се организираат во рамките на училишниот распоред, нема стручна литература, заради што родителите се чувствуваат дискриминирани и сметаат дека секоја општина во која има одредена бројка на Власи треба да обезбеди соодветни услови за изучување на ЈКВ, и тоа без ограничување на бројката и искажаната припадност. Општината и училиштата, заедно со наставниците, треба да ја промовираат оваа можност.

Фокус група со претставници од училишта

Како основни пречки за соодветно спроведување на мерката изучување на мајчиниот јазик како изборен предмет, учесниците ја посочија неинформираноста на родителите, недоволниот стручен кадар што е тесно поврзано со недостатокот на обуки за овој кадар и за нивното невклучување во редовните обуки на наставниот кадар од училиштата.

Препораки за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Една третина од родителите дале препораки за подобро остварување на правото на образование на мајчиниот јазик, кои се однесуваат на следниве области:

- 1) Да се зголеми бројот на квалитетен наставен кадар кој ќе предава на влашки јазик, да се инвестира во неговата обука и да се обезбеди вработување на неопределено време.

„Оспособување на кадри и реформи во образованието за наставни програми на I циклус на студии, бидејќи некои од јазиците веќе ги нема како опција за студирање на соодветна програма.“

- 2) Училиштата, основни и средни, да оформат паралелка на влашки јазик и најмалку два пати неделно да се спроведува предметот Јазик и култура на Власите.

„Секоја заедница мора да го изучува својот мајчин јазик и тоа да биде во градинката или училиштето во кое детето учи, а не да се групираат деца во едно училиште.“

„Да се започне изучување на влашкиот јазик бидејќи веќе е во изумирање. Го говорат само бабите и дедовците, но тоа е малку за да може децата да го научат целосно и правилно.“

- 3) Семејствата да го зборуваат јазикот дома, со децата од најмала возраст, со цел да се задржи јазикот и традицијата.
- 4) Поинтензивно да се промовира можноста за изучување на мајчиниот јазик, со цел сите родители да бидат информирани.
- 5) Во редовната настава да се изучуваат културите и јазиците на другите заедници, за да се намалат предрасудите едни за други. Да се организираат и воннаставни активности за запознавање на децата од различни заедници.
- 6) Квалитетот на целокупното образование треба да се подобри, без оглед на јазикот.
„Поефикасни програми.“
„Училиштата да ги подобрат условите во училиштата, поквалитетна настава да се изведува, повеќе практична настава.“
- 7) Да се воведи билингвална програма во секоја градинка.

Фокус група со родители

Учесниците на фокус групата се изјаснија за потреба од воведување настава, макар делумна, на влашки јазик во секоја општина каде што има присуство на влашката заедница, а институциите треба да обезбедат услови како: обука на нови наставници, изготвување на литература, обезбедување на транспорт за учениците во поголемите места каде има поширока дисперзија на влашката заедница и учениците не се во можност сами да се вклучат во евентуалната настава на влашки, а родителите поради работните обврски не можат да ги носат нивните деца.

Родителите сметаат дека е важно ваква можност да им се даде на сите деца и за сите јазици, како и дека сите наставници во училиштето треба да ја промовираат можноста и да ги охрабруваат децата да го изберат.

Сите родители беа согласни дека во сите училишта треба да се направи анкета без оглед на тоа дали има или нема запишани деца Власи или други етнички заедници. Во промоција на предметот треба да се вклучат и установите, да се работи на обезбедување соодветна пишана литература и видео материјали. Да се работи на обезбедување кадар – преку воведување на влашкиот јазик на одредени катедри (имало еден обид на факултетот во Штип, но безуспешно) или да се одржуваат курсеви за лиценцирање на наставен кадар.

Имаше предлози да се формираат групи на општинско ниво, но како помалку посакувана опција, или да се обезбеди наставник кој ќе оди од едно до друго училиште.

Да се понуди како редовно избран предмет, а не како дополнителен избран предмет кој ги оптоварува учениците.

Да има повеќе надзор од страна на надлежните институции, да се следи дали и колку се спроведува анкетањето и промоцијата и да се воведат и санкции доколку истото не се спроведува.

Родителите да покренат иницијатива и самите да бараат, а поддршка да се побара од меѓународните организации, здруженијата и слично.

МОН да преземе активности за измени во законските регулативи за промена на условот за минимум 15 деца за формирање група по Јазик и

култура на заедниците бидејќи станува збор за основно човеково право – учење на мајчин јазик.

Општините и образовните установи (училишта и градинки) – да учествуваат во промоцијата на овој изборен предмет и да спроведат анкетирање без разлика на етничкиот состав на учениците.

Најголем дел од учесниците во првата фокус група сметаат дека релевантните инстанции треба да направат промени во законските прописи за олеснување на реализацијата на остварувањето на ова право – изучување на мајчиниот јазик или настава на мајчин јазик.

„Сите институции кои се релевантни за обезбедување на уставно право да постапат, да има реализација, заеднички да влијаат, а не секој да ја префрла одговорноста на друг.“

„...по училишта и на ниво на општина да се организираат групи за учење на влашки јазик. Особено тоа е важно затоа што веќе дома не се ни користи влашкиот јазик...“

„...да се изработи посебна програма за одржување и ревитализација на влашки јазик во што треба да се вклучат и здруженија и слично...“

„Да се започне од градинки, иако е проблематично, бидејќи ако треба да се носи во друга градинка бидејќи нема во секоја, родителите нема да бидат во можност.“

„Да има подвижен наставник кој ќе оди од градинка во градинка.“

Фокус група со претставници од училишта

Најголем дел од учесниците сметаат дека МОН треба да изготви добра стратегија за организација и тоа за секој јазик посебно, согласно потребите на секоја заедница. Стратегијата треба да се базира на практични и реални можности за спроведување. Да се вклучат медиумите за промовирање на стратегијата и дадените можности, а истовремено да има обуки и едукација, како за родителите така и за наставниците. Имаше и предлог да се инкорпорираат јазиците во веќе постоечките предмети – учење за културата на другите етнички заедници.

Дел од учесниците истакнаа дека МОН треба да обрне посебно внимание на влашкиот јазик бидејќи е во критична состојба, а треба да се алармираат и медиумите и родителите.

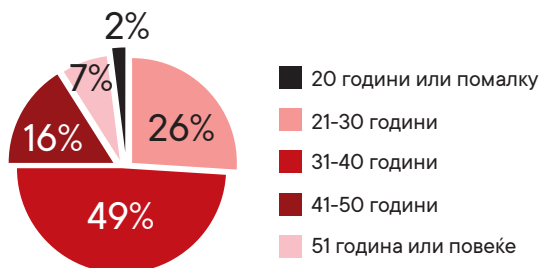
Одредени учесници од втората фокус група инсистираа на потребата за ваква едукација и за наставниот кадар, а потоа за децата и за останатите, бидејќи, како што кажаа: *„ние ги спроведуваме програмите кои ги вклучуваат и другите етнички заедници.“*

Поединци пак сметаат дека сè уште нема услови за изготвување посебни програми и дека е доволно одбележување на празниците на помалубројните заедници.

ПРИЛОГ 3: РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА РОМСКИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Примерок

Прашалникот за родители го одговориле **86 родители** од повеќе места во земјава (повеќе Скопски општини, Куманово и Штип), кои се изјасниле дека нивното дете припаѓа на ромската заедница. Од нив, најмногу се мајки (58; 67%) и татковци (23; 27%), на возраст меѓу 31-40 години (42; 49%) и меѓу 21-30 години (22; 26%), со основно (41; 48%) и средно образование (32; 37%).

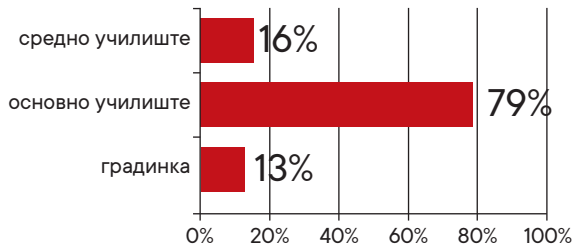
Слика 1. Возраст на родителите

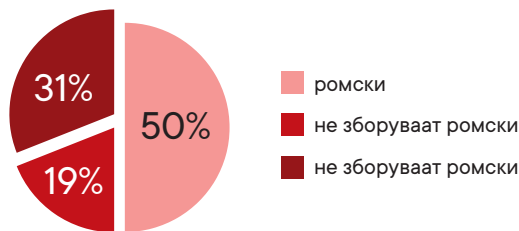
Слика 2. Образование на родителите

Најголем број од родителите имаат дете во основно училиште (68; 79%), 14 (16%) од родителите имаат дете кое оди во средно училиште (некои имаат едно дете во основно и друго во средно) и 11 (13%) во градинка. Половина од нив (43; 50%) известуваат дека дома зборуваат само ромски, 27 (31%)

известуваат дека покрај ромскиот зборуваат и на некој од другите локални јазици, а 16 (19%) родители известуваат дека дома не зборуваат ромски.

Слика 3. Ниво на образование на детето

Слика 4. Јазик на кој зборуваат дома

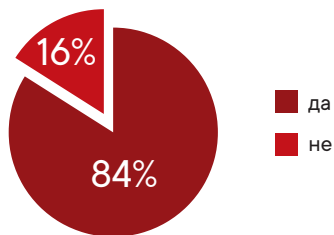
Во фокус групите учествувале шест родители и осум наставници и претставници од стручната служба на едно училиште.

РЕЗУЛТАТИ

Правото на образование на ромски јазик

Прашалник за родители

Мнозинството родители кои одговориле на прашалникот (72; 84%) известиле дека се запознаени со правото на образование на мајчин јазик, кое го гарантираат нашите закони. Помалку од половина од нив биле информирани за можноста да се учи на својот мајчин јазик од страна на училиштето (36; 42%) и градинката (1; 1%), а мнозинството или не биле информирани (25; 29%) или не знаеле дали се информирани или не (24; 28%).

Слика 5. Запознаеност со правото учење на мајчин јазик

Слика 6. Информираност за можноста за на образование на мајчин јазик

Само една третина од родителите изразуваат силен став во врска со нивната желба детето да учи на мајчин јазик. На прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик“, на скала од 1-воопшто не се согласувам до 10-целосно се согласувам, родителите се поделени: 30 (35%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 26 (30%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 5. (Табела 2.)

Фокус група со родители

Општ заклучок е дека покрај тоа што дома зборуваат ромски, сите зборуваат и македонски, некаде доминантно македонски, а некаде доминантно ромски јазик.

Децата на сите присутни мајки учат на македонски јазик. Сите тие имаат дете во основно училиште, а една има и во средно. Тие не беа доволно информирани дека според законот може да учат ромски, односно сметаат дека е доволно тоа што дома зборуваат ромски и дека не мора да учат и во училиште, особено затоа што ромскиот јазик во училиштето е различен (литературен) од тој што се зборува дома.

Фокус група со претставници од училишта

Во ова училиште од кое доаѓаат учесниците се учи на македонски и албански јазик.

„Имаше едно време и ромски јазик, ама како изборен. Имаше и наставник. Сега веќе нема.“

Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на Ромите

Прашалник за родители

Само девет родители (10%) известиле дека нивното дете го изучува изборниот предмет Јазик и култура на Ромите (JKP).

Прашани за степенот на согласност со тврдењето: „Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница“ половина од родителите целосно се согласуваат: 45 (52%) од нив го одбрале највисокиот степен на согласување (10), 19 (22%) го одбрале најнискиот (1), а просечен степен на согласување е 7). (Табела 2.)

Фокус група со родители

Кај родителите постои сознание дека можности за изучување на тој предмет има, но никој од учесниците не ги запишал децата. Прво, заради тоа што од искуство со претходните генерации или од тоа што го учат во Сумнал заклучиле дека тоа не е истиот јазик што го зборуваат дома. Второ, сметаат дека ромскиот јазик што децата го слушаат и учат дома е доволен за да го познаваат јазикот кој се зборува во ова поднебје. Трето, им пречи тоа што јазикот е ставен како дополнителен предмет и дека им претставува организациско оптоварување нивните деца да слушаат уште еден предмет кој не е задолжителен.

„Мислам дека има, ама моето дете не следи. Има некои зборчиња кои ние не ги употребуваме, а таму ги учат.“

„Многу ќе беше комплицирано, затоа не го пуштив. Дома зборуваме друг ромски, а таму е друг.“

„Наставничката нè информираше дека може, ама за после часови. Ние знаеме некои зборчиња кои претходно ги учеле (одат во Сумнал) и таму гледаме дека тој јазик е друг. Дома едно, а таму друго.“

„Знаеме дека се учи за културата. Тој јазик е добро да се учи, ама оптоварување е за децата и ништо не се разбира што се зборува на тој (литературен јазик).“

Фокус група со претставници од училишта

Вработените во училиштето известува дека порано имало избран предмет ЈКР, но сега го нема поради повеќе причини: нема доволно пријавени деца, нема соодветен кадар (откажан е кога немало деца), нема заинтересираност меѓу родителите затоа што се води како втор избран предмет и децата треба да доаѓаат после часови. Родителите сметаат дека нема потреба ромскиот јазик да се учи дополнително, според нив доволно е само тоа што го учат дома. Велат дека спроведуваат анкети, но не се пријавуваат доволно деца.

„Родителите се изјаснуваат дека нема потреба и дека го знаат јазикот.“

„Ама не го знаат всушност, бидејќи јазикот кој го знаат не е литературен.“

„Немавме адекватен професор, веројатно родителите приметуват разлика. Имавме еден професор кој беше добар, но брзо си замина. Второ, децата имаат голем број на часови и им е преоптоварување. Освен избраниот предмет, имаат плус уште еден избран – јазикот. Може треба за нив да има еден избран, а не дупли. Ние пуштаме анкети на сите и за сите јазици. Исто, нема ни соодветна литература. Моментално местото е укинато, ама сепак пуштаме анкети за да знаеме дали ќе го организираме од второ. Доколку сакаат може да се вклучат и поголемите, ако пројават интерес.“

Придобивки од спроведување на мерките

Прашалник за родители

Во однос на прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик“

родителите се поделени: 33(38%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 22 (26%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 5. Најмалку се согласуваат со тврдењето дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик 28 (33%) го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 28 (33%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 5). (Табела 2.)

Табела 2. Ставови на родителите во врска со образованието на мајчин јазик

Ве молиме на скала од 1-10 (1-воопшто не се согласувам; 10-целосно се согласувам) означете колку се согласувате со следниве тврдења (просечни вредности за групата):	Просечна вредност
Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик	5
Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница.	7
Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик.	5
Сметам дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик.	5

Фокус група со родители

Родителите не споделија мислење околу придобивките.

Фокус група со претставници од училишта

Наставниците сметаат дека е корисно за децата од ромската заедница да го изучуваат предметот ЖКР, за да ја негуваат својата култура како и за да го научат литературниот ромски јазик.

„Корисно е за Ромите. Полесно се изразуваат и плус го учат подобро граматички.“

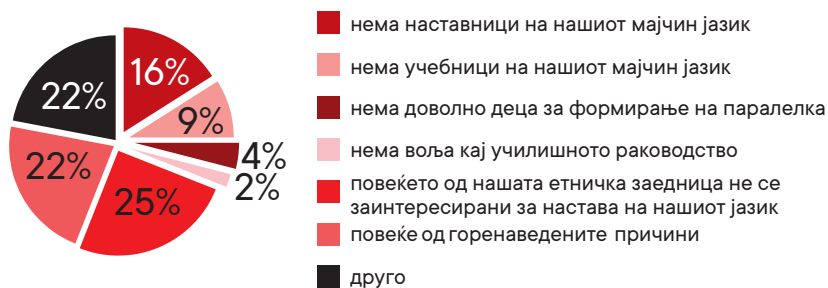
„Се негуваат јазиците на етничките заедници. Од овој предмет се учи и културата на другиот.“

Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Една четвртина од родителите (21; 25%) сметаат дека родителите не се заинтересирани нивните деца да учат на ромски јазик. Дел од родителите сметаат дека пречка е недостатокот на наставен кадар кој би ги предавал предметите на ромски (14; 16%), непостоењето на учебници на ромски (8; 9%), недоволниот број на деца за формирање паралелка (3; 4%), а само двајца родители (2%) ја лоцираат одговорноста кај училишното раководство. Еден од пет родители (19; 22%) смета дека се работи за комбинација од горенаведените причини.

Еднаков број родители (19; 22%) кои одговориле на прашалникот не се изјаснуваат за можните причини за неспроведување на наставата на ромски јазик, бирајќи ја опцијата „друго“.

Слика 7. Причини за неспроведување на наставата на ромски јазик (според родителите)

Фокус група со родители

Родителите сметаат дека раководството на училиштето треба да овозможи ЈКР да биде редовен предмет кој ќе го учат сите деца заедно, без издвојување на нивните деца од групата. Постои страв и резервираност околу изучувањето на овој предмет бидејќи не се користи во секојдневието, кога ќе бараат работа или некој документ во некоја институција. Родителите истакнаа дека генерално се чувствуваат дискриминирани и се плашат да ги стимулираат децата да зборуваат ромски за да не бидат задевани или игнорирани.

„Па има ромски ама како друг час. Ако е редовно два пати неделно тогаш не пречи да го носам. Ако е во школо како редовен час ќе мора да присуствува.“

„Да е англиски, турски или друг јазик. Ромскиот го учат дома. Ние сите македонски дома зборувавме и немаа проблем. Јас им зборувам ромски.“

„Што ќе учиш мајчин јазик. Македонски треба да учат. Има и Турци кои учат македонски. Убаво е сè да учиш. Ама подобро е македонски да се учи. Ако учи ромски 9 години каде ќе го запишеш после, каде ќе работи? Не сме ние до толку за да најдеме така работа. Во Шутка се учи македонски ама имаат и предмет ромски.“

„Кај ќе учиме ромски, после ни треба некој документ и не знаеш да бараш па не викаат цигани. Дури и кога Ром ќе сретнеме ни зборува на македонски. Мене на работа ми е забрането да зборувам на ромски со моите другарки Роми.“

„Нема да навлезам, во клиника работам, мене ми е забрането да зборувам ромски со Ромки колешки. На Албанците им е дозволено, а на нас не. Мислам дека не треба да ни се забрани.“

„Во автобус ако зборувам ромски одма ми се вртат и ме гледаат чудно – со кое право го прават тоа. Тоа е многу непристојно. Нашата држава е многу терсене. Ако го ставиш ромскиот некаде на луѓето многу им смета. Јас сум живеела во Гостивар со сите. Тука се чудам дека на сите нешто им смета. Јас не знаев ромски, ама тука научив – и разбираам.“

Фокус група со претставници од училишта

Наставниците и претставниците од стручната служба на училиштето известуваат дека најголема пречка е немањето наставна програма за изучување на овој предмет, бидејќи кога би имало програма, би имало и критериуми за избор на наставник.

„Нема кадар, нема простор, нема време, многу касно се учи. Можеби ако се скрати програмата ќе може да се вметне некаде.“

Препораки за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Предлозите од родителите кои го пополниле прашалникот се во следниве насоки:

- 1) Да се воведе настава на ромски.
- 2) Да се воведе дополнителен час за ромски јазик или половина од наставата да се одвива на ромски.
- 3) Да се обезбеди квалитетен кадар и учебници на ромски јазик.
- 4) Отворање на катедра за ромски јазик со цел да се добие квалификуван наставен кадар.
- 5) Повеќе да се работи со децата.
- 6) Некои сметаат дека децата треба да учат на македонски јазик, бидејќи ромскиот го знаат од дома.

Фокус група со родители

Да се организира во рамките на редовната настава – тогаш тоа го гледаат како нешто што мора да се направи и да се следи.

„Јас немам против ама ако е редовен час, не како дополнителен. Не може да се повлече, ајде ти си друга заедница и излези на друг час.“

Фокус група со претставници од училишта

Да се воспостави соодветна наставна програма, да се има соодветен кадар. Понатаму, потребно е да се смисли како да се скрати програмата и како да се вметне како редовен изборен предмет.

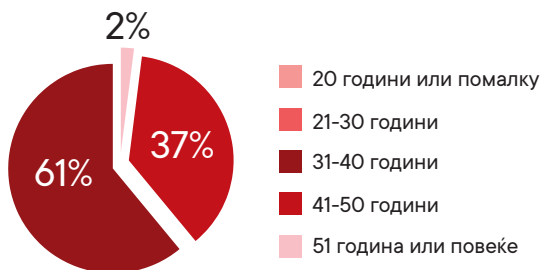
„Да се изготви соодветна стратегија со наставна програма. Да се обучува соодветен кадар.“

„Да се интегрира во други програми.“

ПРИЛОГ 4: РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА СРПСКИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Примерок

Прашалникот за родители го одговориле **41 родител** од повеќе места во земјава (општините Аеродром, Битола, Росоман, Штип, Куманово и од градот Скопје), кои се изјасниле дека нивното дете припаѓа на српската заедница. Од нив, најмногу се мајки (31; 76%), на возраст меѓу 31-40 години (25; 61%), со средно образование (20; 49%).

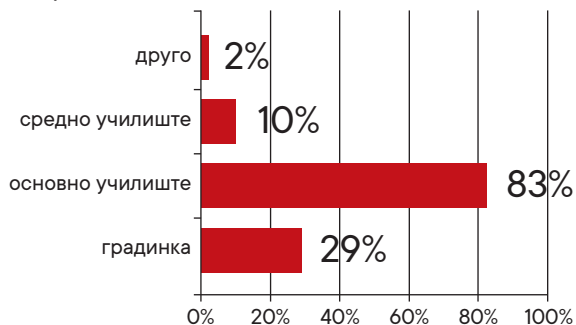
Слика 1. Возраст на родителите

Слика 2. Образование на родителите

Најмногу од родителите имаат дете во основно училиште (34; 83%), потоа во градинка (12; 29%) и четворица (10%) имаат дете кое оди во средно училиште (некои имаат едно дете во основно и друго во градинка или средно училиште). Половина од нив (20; 49%) известуваат дека дома не зборуваат српски, а 17 (41%) известуваат дека зборуваат српски и уште на

некој од другите локални јазици, а четворица (10%) известија дека дома зборуваат само српски.

Слика 3. Ниво на образование на детето

Слика 4. Јазик на кој зборуваат дома

Во фокус групите учествувале 13 родители (сите од едно место) и 14 претставници од две училишта (12 наставници и 2 претставници од стручна служба).

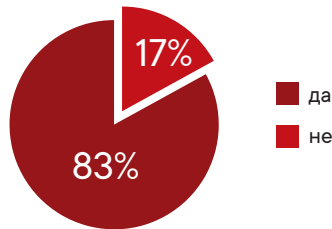
РЕЗУЛТАТИ

Спроведување на настава на српски јазик

Прашалник за родители

Мнозинството родители кои одговориле на прашалникот (18; 83%) известиле дека се запознаени со правото на образование на мајчин јазик, кое го гарантираат нашите закони. Сепак, само една третина од нив биле информирани за можноста да се учи на својот мајчин јазик од страна

на училиштето (12; 29%) и градинката (2; 5%), а останатите или не биле информирани (18;44%) или не знаеле дали се информирани или не (9; 22%).

Слика 5. Запознаеност со правото на образование на мајчин јазик

Слика 6. Информираност за можноста за учење на мајчин јазик

Половина од родителите (20; 49%) одговориле дека нивните деца воопшто не го изучуваат српскиот јазик во училиште или градинка. Помал број (4; 10%) известуваат дека децата одат во градинка и во основно училиште (15; 37%) на српски јазик. (Слика 7.).

На прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик“, на скала од 1-воопшто не се согласувам до 10-целосно се согласувам, повеќето родители (17; 41%) го одбрале највисокиот (10), четворица (10%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1) , а просечен степен на согласување е 7. (Табела 2.)

Фокус група со родители

Сите родители во фокус групата се од едно училиште. Рекоа дека во нивната средина има и градинка во која има билингвална македонско-српска група, но оттаму немаше учесници. Сите присутни се запознаени со правото за образование на мајчин јазик.

Повеќето од присутните родители известуваат дека дома ги зборуваат и двата јазика, српски и македонски, како и кумановскиот дијалект. Најчесто, некој член од семејството зборува на српски, но иако го разбираат, децата не го говорат активно. Нема ниту еден родител-учесник чиешто дете учи на српски јазик. Велат дека има минимални можности, но истите не ги избираат затоа што на децата потоа им претставува тешкотија за избор на средно училиште.

„Сега се вклопува во средина во која треба да расте понатаму. Му зборуваме различно. Не сакам да му одредам еден јазик, тој кога ќе порасне самиот нека ќе одлучи на кој јазик ќе продолжи да зборува.“

„Оваа опција не ја гледам како можност моето дете да учи на српски – нема доволно деца.“

Фокус група со претставници од училишта

Во двете училишта се учи само на македонски јазик. Во овие училишта нема такви можности и тие сметаат дека тоа е така регулирано со законот. Во Куманово и околината има неколку основни училишта кои нудат српски наставен јазик, но општиот впечаток е (не директно од искуството на учесниците, туку од слушање) дека интересот за учење на српски наставен јазик е намален.

Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на Србите

Прашалник за родители

Ниту еден родител од оние кои одговарале на прашалникот не информирал дека детето го изучува изборниот предмет Јазик и култура на Србите.

Слика 7. Примена на мерките за изучување на српскиот јазик во наставата

Прашани за степенот на согласност со тврдењето: „Сакам моето дете да го изучува предметот *Јазик и култура на нашата заедница*“ мнозинството родители целосно се согласуваат: 26 (63%) од нив го одбрале највисокиот степен на согласување (10), 3 (7%) го одбрале најнискиот (1), а просечен степен на согласување е 8). (Табела 2.)

Фокус група со родители

Општиот впечаток е дека не се информирани сите родители. Повеќето родители кажаа дека прв пат слушаат за ваквата можност, не ни знаеле дека таа постои. Значи, немало спроведени анкети кај сите, или пак не го разбрале нивното значење. Минатата година беше спроведена анкета и се пријавиле само четири деца. Сега се чека одговор од Министерството за образование и наука (МОН) за да се отвори оваа група, но уште немаат повратна информација.

„Ние сме за да има избран предмет, ама да се учи на македонски.“

„И во нашето училиште е направена анкета – затоа нема потреба да се учи на наставен српски јазик, јас го запишувам на македонски. Но училиштето нема потреба да нè прашува, туку треба да обезбеди српски наставен јазик

и да нè информира. Како што има други јазици - англиски, француски...и не мора само Срби да учат туку и други.“

„Мислам дека можеби не се доволно информирани, од цело училиште само 4 деца се пријавиле и тоа само од нашата паралелка.“

„Не се нуди кај нас, се даваат други изборни, а не јазиците“ [татко кој работи во средно стручно училиште].

Фокус група со претставници од училишта

Во училиштата нема изборен предмет по српски наставен јазик. Општиот впечаток е дека не е јасно на кој начин информацијата за можноста да има изборен српски јазик доаѓа до родителите. Некои велат дека ги информираат со лист само оние родители чишто деца се запишани како Срби или Роми. Не е формирана група затоа што биле пријавени само 3 деца. Но генерално и наставниците се согласуваат дека е паднат интересот на децата за сè, а не само за јазиците. Програмата е преоптоварена и децата воопшто немаат време, а и во самото училиште организирањето на таква настава е мошне комплексно - сите училници се постојано зафатени (од стручната служба рекоа дека ако има пријавени, ќе се најде начин да се организираат).

Стручната служба смета дека преобемната програма не би можела да биде пречка. Последните години има, генерално, слаба заинтересираност во однос на сите области – не се учи, нема заинтересираност (посебно после короната).

„Во едно училиште понудена е дополнителна настава на ромски и српски јазик. Ова од лани започна да се организира само во одделенска настава. Баравме од наставниците да ни пратат информација – така се формира група. Ние ги информираме преку наставниците од одделенска настава и преку форми кои тие ги избираат – родителска или слично.“

„Бројката на пријавени е мала – лани имаше само 3 ученици. Нема опструкции од кај нас, само има мала заинтересираност.“

Придобивки од спроведување на мерките

Прашалник за родителите

Во однос на прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик“ родителите се поделени: 9 (22%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 13 (32%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 6. Најмалку се согласуваат со тврдењето дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик (15; 37%) го одбрале најнискиот степен на согласност (1), шест (15%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 4). (Табела 2.)

Табела 2. Ставови на родителите во врска со образованието на мајчин јазик

Ве молиме на скала од 1-10 (1-воопшто не се согласувам; 10-целосно се согласувам) означете колку се согласувате со следниве тврдења (просечни вредности за групата):	Просечна вредност
Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик	7
Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница.	8
Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик.	6
Сметам дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик.	4

Фокус група со родители

Родителите стравуваат дека доколку децата во основно училиште учат на српски наставен јазик, тие ќе имаат подоцнежни проблеми во средното училиште, па затоа, меѓу другото, не избираат настава на српски наставен јазик.

Родителите кои се за учење на изборниот предмет велат дека „нам националноста ни е српска, и ако нашето дете го учи јазикот во училиште, тоа само може да добие.“

Дел од родителите сметаат дека тоа може да им користи понатаму доколку се запишат на факултет во Србија.

„Сметам дека треба да се стави како изборен редовен предмет и да го избере кој сака, и не мора само Срби да го избираат.“

„Колку што повеќе јазици знаат, толку подобро за децата. Кој било јазик да го учат, за нив тоа е богатство. Моите деца знаат српски, но друго е кога ќе го учат во училиште – политературно.“

Фокус група со претставници од училишта

Во нивните училишта не се спроведува настава на српски јазик.

„Бидејќи сме од иста група јазици, не им претставува некоја пречка да учат на македонски за да се вклопат во системот од малечки. Ако учи на српски, после ќе му биде тешко во средно.“

„Опаѓа бројот на заинтересирани деца, опаѓа интересот на учениците да учат на српски (после распадот на Југославија).“

„Мислам дека тоа законски е регулирано, ние сме еднојазична и затоа немаме опција“ (од Стручната служба)

Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Подеднаков број родители (7; 17%) кои одговориле на прашалникот одговорноста за неспроведувањето на наставата на српски мајчин јазик ја гледаат во сопствената заедница за која проценуваат дека нема доволна заинтересираност за оваа можност, како и во недоволниот број на деца за формирање паралелка.

Една третина од родителите (13; 32%) не се изјаснуваат за можните причини за неспроведување на наставата на српски јазик, бирајќи ја опцијата „друго“. По еден родител ја лоцира одговорноста кај училишното раководство, смета дека пречка е недостатокот на наставен кадар или пак непостоењето

на учебници на српски јазик. Речиси една третина од родителите (11; 27%) смета дека се работи за комбинација од горенаведените причини.

Слика 9. Причини за неспроведување на наставата на српски јазик (според родителите)

Фокус група со родители

Родителите сметаат дека една од најголемите пречки е недостатокот на соодветен наставен кадар. Понатаму, сметаат дека различниот статус на предметот како избран го прави помалку атрактивен, заради што треба да се понуди на исто ниво како и другите изборни предмети и тоа на сите ученици во училиштето.

„Предизвик е и да се најде соодветен професор.“

„Ако се стави како избран во рамките на другите изборни, полесно ќе се организира. Да не се нуди како предмет за националности, туку како и сите други предмети.“

„При самото запишување треба да има некој флаер, на родителска да нè информираат.“

Фокус група со претставници од училишта

Како недостаток го сметаат фактот што родителите се недоволно информирани за предностите на изучување на овој предмет, па токму од тие причини тој многу често не се ни избира.

Тие изразија загриженост дека ако се нуди настава на повеќе јазици, тоа може да доведе до поголемо раздвојување на децата.

Сметаат дека родителите треба да бидат повеќе вклучени во образованието на децата.

„Потребно е родителите да се информираат повеќе. Како што ги носат на англиски, така и тука – само што ова е бесплатно.“

Препораки за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Препораките од родителите кои одговарале на прашалникот најмногу се однесуваат на обезбедување квалитетен кадар кој добро го познава српскиот јазик, но и нуди квалитетна настава, а потоа и на обезбедување учебници и креирање ефективни програми од страна на практичарите. Една од препораките е припадниците на заедниците да се запознаат со своите права.

Фокус група со родители

Родителите сметаат дека одговорноста е во Бирото за развој на образованието (БРО) и МОН и истакнуваат дека со новата Концепција нешто ќе се подобри.

„Можеби со новата концепција, кога ќе се спојат предметите ќе се обезбедат и повеќе услови. Можеби ќе има и повеќе наставници без доволен фонд – така можеби ќе има повеќе професори кои ќе можат...“

„Ние како родители треба да бидеме информирани како тоа би се организирано, а истовремено да имаме и информација за придобивките. Јас лично до денес не сум знаел дека има таква можност.“

„Се прашувам само себе што се случува, секоја година има реформи и сè полошо станува. Не знам до каде ќе оди.“

Фокус група со претставници од училишта

Претставниците од училиштата сметаат дека прво треба да се направи добра стратегија со која ќе се промовира оваа можност и како информација да им се каже на родителите кои се нејзините придобивки. Потоа, да се разјасни кое е правилото за формирање на група. Дури потоа училиштето, по насоки од МОН и општината, да ја спроведе активноста на ниво на родители – да ги информира и да ја промовира оваа можност.

„Прво да се информираат и едуцираат родителите – со работилници, средби. Да се вклучат и медиумите.“

„Училиштето не опструира, МОН и БРО треба да имаат подобра стратегија. Ние немаме кадар. Прво треба да ги собереме заинтересираните, а потоа да бараме кадар. До сега не сме барале кадар затоа што нема заинтересирани ученици. Овој проект згасна бидејќи немаше заинтересирани.“

„И за двајца да е, треба да се води група, да оди наставник од едно во друго училиште.“

Учесниците не беа сигурни како законот го регулира ова прашање – дали со девет или со повеќе ученици. Но заклучија дека со девет ученици од една генерација може да се формира група.

„Секој нека учи на својот мајчин јазик, но со длабоки анализи како да се направи тоа.“

„Родителите сериозно да ја сфатат потребата за учење на јазиците почитувајќи ги разликите, но не да се живее одвоено и во гето.“

„Да се формираат паралелки во сите училишта е ризично, каде ќе се најдат наставници? Нема да доаѓаат деца, скептичен сум. Ама треба да се размисли како да се инкорпорира во законот.“

„Треба да постои можност, со почитување на останатите заедници, да не се затвориме само во нашиот мајчин јазик туку да сме отворени кон сите.“

Потребно е да им се овозможи својот мајчин јазик да го изучуваат како изборен. Но треба да се обрне внимание на промоција, дури и преку медиумите. Но само како изборен предмет, за да нема сегрегација меѓу учениците.

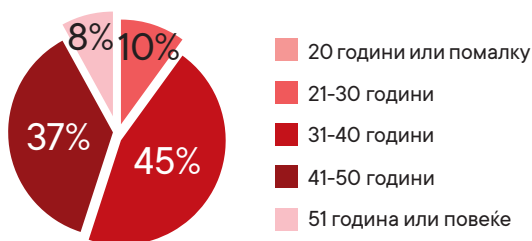
„Учениците се преоптоварени. Не е лошо да се смисли некоја опција да биде задолжителен. Но сепак е потребно да се информираат родителите – бидејќи тие одлучуваат за своите деца. Државата да работи во корелација со родителите.“

„Треба да го има како изборен, но сепак треба малку повеќе вклученост на институциите, па и на здруженијата и партиите кои ја поддржуваат српската заедница.“

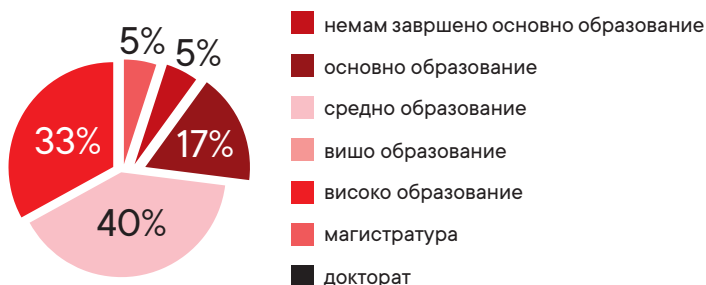
ПРИЛОГ 5: РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА ТУРСКИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Примерок

Прашалникот за родители го одговориле **40 родители** од повеќе места во земјава (повеќе скопски општини и околни села, Штип, Карбинци и Велес), кои се изјасниле дека нивното дете припаѓа на турската заедница. Од нив, најмногу се татковци (21; 53%), на возраст меѓу 31-40 години (18; 45%), со средно образование (16; 40%).

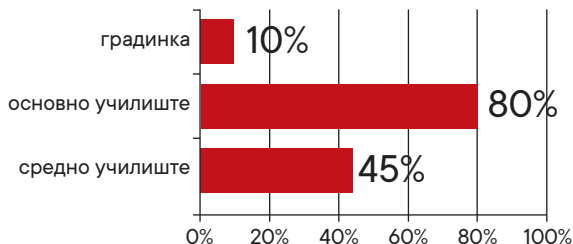
Слика 1. Возраст на родителите

Слика 2. Образование на родителите

Мнозинството родители имаат дете во основно училиште (32; 80%), 18 (45%) од родителите имаат дете кое оди во средно училиште, а неколкумина во градинка (10%) (некои имаат едно дете во основно, друго во средно или градинка). Најмногу од нив (18; 45%) известуваат дека дома зборуваат само турски, а 16 (15%) известуваат дека покрај турскиот зборуваат и на некој од

другите локални јазици, а преостанатите шест (15%) родители се изјаснија дека не зборуваат турски дома.

Слика 3. Ниво на образование на детето

Слика 4. Јазик на кој зборуваат дома

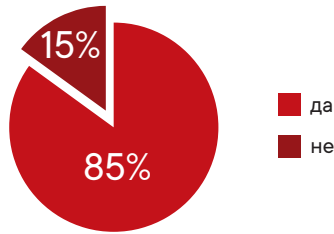
Во фокус групите учествувале седум родители и 11 претставници од наставниците (9) и од стручната служба (2) на училиштата.

РЕЗУЛТАТИ

Спроведување на настава на турски јазик

Прашалник за родители

Мнозинството родители кои одговориле на прашалникот (34; 85%) известиле дека се запознаени со правото на образование на мајчин јазик, кое го гарантираат нашите закони. Сепак, помалку од половина од нив биле информирани за можноста да се учи на својот мајчин јазик од страна на училиштето (17; 42%), а повеќе од половина или не биле информирани (15; 38%) или не знаеле дали се информирани или не (8; 20%).

Слика 5. Запознаеност со правото на образование на мајчин јазик

Слика 6. Информираност за можноста за учење на мајчин јазик

Една третина од родителите (16; 33%) одговориле дека нивните деца учат на својот мајчин јазик во основно училиште и 12 (25%) во средно училиште. (Слика 7).

На прашањето колку се согласуваат со тврдењето: „Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик“, на скала од 1-воопшто не се согласувам до 10-целосно се согласувам, шест (15%) од родителите го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 22 (55%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 8. (Табела 2.)

Фокус група со родители

Општ впечаток е дека родителите ги запишуваат децата на македонски јазик за да не се соочат со проблеми кога ќе се запишат во шесто одделение.

„Кога доаѓаат во шесто одделение успехот драстично им опаѓа, никако не добиваат петки. Наставникот ми вели добро знае, добро учи германски, ама не може да добие повеќе од двојка – како сите други ученици.“

Сите учесници потврдија дека го имаат истиот проблем со наставниците кои на децата, и покрај нивниот труд, не им даваат повисоки оценки само

затоа што не го знаат македонскиот, и тоа без разлика за кој предмет се работи. Сето тоа предизвика одреден револт кај родителите.

Сите учесници потврдија дека им е познато дека нивното дете има право да учи на својот јазик и беа едногласни дека така полесно се изразуваат, полесно се разбираат и би биле поуспешни.

„Кога моето дете учеше турски беше многу успешно, кога дојде во централното никако не можеше да добие повисока оценка.“

„Јас имам друг предлог, децата да си продолжат на турски и од шесто одделение, да им се даде можност да продолжат да учат на својот мајчин јазик (можеби 70% се Турци во ова училиште). Нека учат и на македонски, и тоа повеќе часови бидејќи тука живееме – во Македонија. Јас кога учев не ми беше тешко бидејќи знаев македонски, мои соученици многу плачеа, многу тешко им беше, не разбираа...а 70% од класот беа Турци, па и немавме со кого да го научиме македонскиот и да го вежбаеме.“

Фокус група со претставници од училишта

Наставниците и претставниците беа од едно исто училиште со повеќе подрачни училишта. Во подрачните училишта (дел од нив) до петто одделение се учи на турски јазик, во дел од нив на македонски, а во дел од подрачните училишта има и македонски и турски (1) паралелки до петто одделение. Од шесто одделение, сите ученици се префрлуваат во централното училиште и учат на македонски јазик. Има 9 подрачни училишта, од кои 4 на турски, а во останатите се учи на македонски јазик. Турски се учи во доминантно турските населби, а само во едно училиште учениците имаат можност да избираат. За тие ученици се организира превоз кој ги пренесува учениците од местото на живеење до централното училиште.

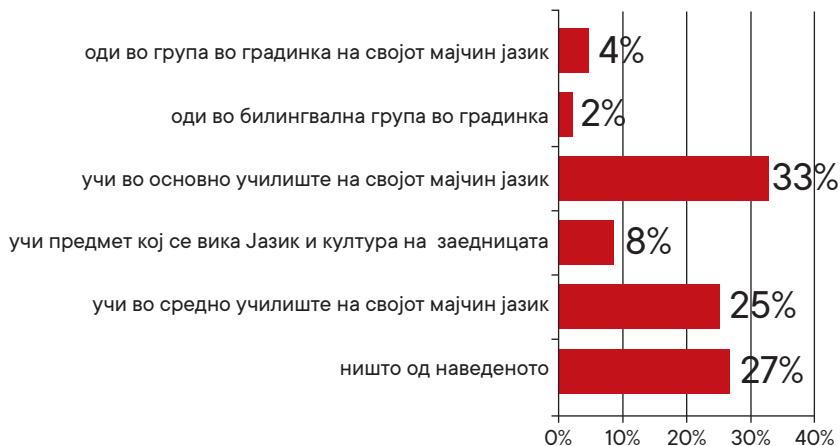
За време на претставувањето, постојано се потсетуваше дека македонскиот јазик се учи од четврто одделение, а англискиот од прво одделение, што се смета како недостаток.

Во населбите со доминантно турско население, до петто одделение се нуди настава на турски јазик, во другите наставата е на македонски и само во една од нив се нуди можност да се избере турски или македонски.

Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на Турците

Прашалник за родители

Само четворица родители (8%) известиле дека нивното дете го изучува изборниот предмет Јазик и култура на Турците (ЈКТ).

Слика 7. Примена на мерките за изучување на турскиот јазик во наставата

Прашани за степенот на согласност со тврдењето: „Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница“ мнозинството родители целосно се согласуваат: 28 (70%) од нив го одбрале највисокиот степен на согласување (10), 3 (8%) го одбрале најнискиот (1), а просечен степен на согласување е 9). (Табела 2.)

Фокус група со родители

Родителите не добиле анкетни ливчиња за изборниот предмет Јазик и култура на помалубројните заедници.

Еден родител кажа дека слушал дека нема наставници кои би го предавале овој предмет, но друг родител пак го кажа спротивното, дека има наставници кои немаат ни доволно часови па со ова би го надополниле фондот. Не знаат која е причината за тоа зошто не се прави анкета.

И во оваа група беше кажано дека проблемот лежи во тоа што македонскиот јазик наместо од прво одделение се учи од четврто одделение, па кога учениците ќе стигнат во шесто, адаптирањето им создава проблеми.

„Можеби може да се учи турски како изборен, но може и одредени предмети да се учат на турски. Така се развива основата кај децата, вака ќе се изразуваат полесно.“

Фокус група со претставници од училишта

Според педагогот, анкетите се спроведуваат со родителите на четвртооделенците, а со оглед дека нема доволен број на ученици, изборниот предмет на турски јазик не се нуди. Наставниците не се согласија дека предметот се нуди од четврто одделение, а една наставничка кажа дека во нивната група не се прават анкети. Наставниците беа изненадени дека турскиот јазик се нуди како изборен предмет, не беа запознаени со таква можност.

Во македонските паралелки каде што има Турци, наставниците кажаа дека нема изборен предмет. Стручната служба тврди дека се спроведува анкета и дека нема доволно деца, а наставниците кажаа дека не виделе дека се нуди таква можност. Тие реагираа затоа што немаа таква информација и дури бараа доказ од стручната служба.

Придобивки од спроведување на мерките

Прашалник за родители

Во однос на прашањето колку се согласуваат со тврдењето: *„Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик“* родителите се поделени: 7 (18%) од нив го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 23 (58%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 7. Најмалку се согласуваат со тврдењето дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик (13 (33%) го одбрале најнискиот степен на согласност (1), 9 (23%) го одбрале највисокиот (10), а просечен степен на согласување е 5). (Табела 2.)

Табела 2. Ставови на родителите во врска со образованието на мајчин јазик

Ве молиме на скала од 1-10 (1-воопшто не се согласувам; 10-целосно се согласувам) означете колку се согласувате со следниве тврдења (просечни вредности за групата):	Просечна вредност
Сакам моето дете да учи на својот мајчин јазик	8
Сакам моето дете да го изучува предметот Јазик и култура на нашата заедница.	9
Сметам дека детето подобро ќе напредува во училиште ако учи на својот мајчин јазик.	7
Сметам дека наставата на јазиците на припадниците на заедниците е помалку квалитетна од наставата на македонски јазик.	5

Фокус група со родители

Родителите сметаат дека главната придобивка од учењето на мајчин јазик е тоа што детето полесно ќе се изразува и ќе биде поуспешно. Но потенцираат дека не им се нуди таква можност.

Фокус група со претставници од училишта

Како добра страна, тие ја гледаат можноста децата да се изразуваат на јазикот кој го познаваат, да го научат литературниот турски јазик бидејќи дома зборуваат на дијалект, со што се зголемуваат можностите да се запишат на факултет или во средно училиште на свој мајчин јазик и покажуваат подобри резултати во однос на учењето, за разлика од периодот кога продолжуваат со образование на немајчин јазик во шесто одделение.

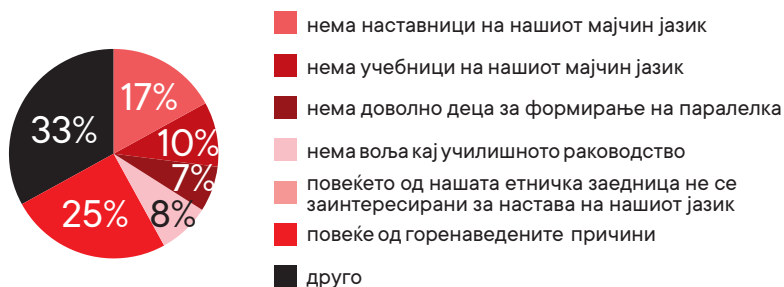
„Тоа е добро – колку јазици знаеш, толку подобро. Се вклучуваме во проекти, убаво е да го учат јазикот, ќе го знаат подобро својот јазик.“

„Имаме деца кои во средно училиште одат во Гостивар заради турскиот или пак се запишуваат на факултет на турски. После се соочуваат со потешкотии бидејќи не продолжиле да го учат турскиот како избран. Кога не го учат од шесто, не е убаво, бидејќи го забораваат јазикот.“

Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Една третина (13; 33%) од родителите кои одговориле на прашалникот не се изјаснуваат за можните причини за неспроведување на наставата на турски јазик, избирајќи ја опцијата „друго“, а пак четвртина од родителите (10; 25%) сметаат дека тоа се должи на комбинација од повеќе од наведените можни причини. Седуммина (17%) сметаат дека главната причина е тоа што нема наставници кои би предавале на турски јазик, а пак четворица (10%) сметаат дека причината е во тоа што нема учебници на турски јазик. Мал дел сметаат дека не постои волја кај училишното раководство (3; 8%) и нема доволен број на деца за формирање на паралелка (3; 7%).

Слика 9. Причини за неспроведување на наставата на турски јазик (според родителите)

Фокус група со родители

Сите учесници беа согласни дека нивните деца во централното училиште се дискриминирани бидејќи, според нив, децата немаат повисоки оценки од тројка, додека во средно сите им се петки. Сметаат дека тука наставниците ги дискриминираат нивните деца.

„Не можат да покажат успех како што би покажале на свој мајчин јазик.“

Фокус група со претставници од училишта

Претставниците од училиштата сметаат дека најголемата пречка за образование на турски јазик е недостатокот на учебници на турски јазик.

Беше заклучено дека овој проблем постои со сите наставни јазици, но сепак, сметаат дека е посебно изразен со турскиот јазик. Тука беше спомнато и дека проблемот е во тоа што македонскиот јазик не се учи од прво одделение, а овие деца треба од шесто одделение да продолжат на македонски, па успехот драстично им опаѓа.

Општ впечаток беше дека дел од наставниците беа изненадени со оваа можност, како да не знаеја дека постои. Кога дознаа, тие ја подржаа можноста и сметаа дека училиштето треба да вложи повеќе напори за да се информираат родителите и за придобивките и за предностите, а истовремено, да се обезбедат услови – да се организира соодветен превоз и да се комбинира со можностите да се остане после часови.

„Кадар имаме ама не се презема нешто посебно.“

„Може и во централните да се организира факултативно, имаме доволен кадар.“

„Координацијата со автобусите можеби е проблем – има автобус кој ги собира сите ученици во одредено време – има дете што патува по 50 км на ден и така се врзани за превозот – сигурно тоа е причината зошто не ги запишуваат.“

Еден наставник предложи ова да биде организирано од страна на самото училиште и тоа во деновите кога децата имаат 5 часа. Овој предлог го подржаа сите наставници. Од стручната служба кажаа дека тоа зависи од директорката. Околу ова прашање се разви доста конфликтна дискусија.

Препораки за зајакнување на спроведувањето на мерките за остварување на правото на образование на мајчин јазик

Прашалник за родители

Препораките на родителите кои одговарале на прашалникот се главно во насока на обезбедување квалитетен наставен кадар, учебници и други потребни ресурси. Неколкумина нагласуваат дека треба да се престане

со политичките вработувања за да се овозможи ангажман на квалитетен кадар во училиштата.

Фокус група со родители

Ставот на родителите е да се создадат соодветни услови за адаптација на децата кога продолжуваат на македонски јазик во шесто одделение, да имаат поддршка, да има некој наставник Турчин за поддршка, а кога детето ќе има некој проблем да може да побара помош од тој наставник.

Македонскиот јазик да се учи од прво до деветто одделение во наставата на турски јазик.

„Да има некој наставник Турчин за поддршка, кога детето ќе има некој проблем да дојде да побара помош од тој наставник.“

Општ впечаток е дека родителите немаат информација дека постои можност да се учи изборен предмет Јазик и култура на Турците. Кога разбраа, предложија тоа да биде задолжителен предмет и сите деца Турци да го учат. Побараа да има таков наставник во училиштето. Исто така, препорачаа дека на родителите треба повеќе да им се објасни зошто е важно учењето на турскиот – а не да го гледаат само како дополнителен товар.

„Како што има англиски од прво до деветто така да има и турски јазик. Ние еднаш побаравме и ни рекоа дека нема кадар.“

„Тука може да помогне градоначалникот, да даде наредба и решение, а може и Министерството за образование и наука (МОН).“

„Нам градоначалникот ништо не ни помага, помага само во селата каде што има Македонци, ама не и во нашите села.“

„Нашите права тука се одземени. Во Скопје е поинаку, се даваат права. Ние тука сме како сираци, како без мајка и татко. Не смееме ни да зборуваме. Малку е и до нас, кога некој има проблем во општина ние се смееме – не му помагаме.“

„А и од Скопје треба да дојдат да нè видат, да нè прашат дали имаме некоја мака, дали имаме услови – еве како што сте дошле сега да нè прашате, ама да дојдете таму горе – во нашите училишта, да ги видите нашите училишта во какви услови се, многу нечисто.“

Кажуваа дека и условите во подрачните училишта со Турци се полоши од условите во подрачните со ученици Македонци.

„Другите родители се како нас, но не можат да се искажат, исто не веруваат дека нешто би се сменило и се откажуваат од барањата.“

„До вас – додека можете, до каде сакате кажете дека ние тука немаме мајчин јазик до деветто и училиштата ни се во многу лоши услови. И нашите деца да учат, а не само да станат земјоделци. Треба некој да ни помогне, ние тука сме сами – ние до вам а вие до каде што треба.“

„До државата – да има турски преведувач во институциите, да им се помогне да луѓето кои одат да бараат и вадат документи.“

„Има деца кои велат ние џабе учиме, за што учиме, не се мотивирани – да се најде начин да се мотивираат тие деца.“

Фокус група со претставници од училишта

Ставот на наставниците е да се даде поголемо внимание и вклученост на родителите во животот на децата. Да им се даде повеќе значење на наставниците и на учениците, да има поголема заинтересираност од страна на родителите. Тоа што продолжуваат на македонски јазик им предизвикува проблем, не можат да се изразат на македонски и се повлекуваат, не зборуваат, проблем е што не го знаат доволно македонскиот јазик, затоа треба паралелно да ги учат македонскиот и турскиот уште од прво одделение.

Друга препорака е да се работи на зголемување на кадарот за турски јазик, иако дел од наставниците сметаа дека кај нив има доволно кадар, дека има наставници кои немаат ни доволен фонд на часови па може да ги дополнат.

Се разви дискусија околу тоа каков вид избран предмет е турскиот јазик (не знаеја дали е избран) – а кога разбраа, рекоа дека би било добро турскиот јазик да стане задолжителен предмет во нивното училиште; Условот за минимум 15 деца треба да се менува, да се адаптира бројот на ученици, бидејќи некаде дури вкупниот број ученици не е поголем од 15.

„МОН и Бирото за развој на образованието (БРО) – учебниците да се набават навреме.“

„Да се зголеми бројот на часови на македонски јазик во одделенска настава за да немаат децата веќе проблеми во адаптацијата во шесто одделение. Македонскиот јазик да се учи од прво одделение во наставата со турски наставен јазик.“

„За МОН и другите институции – да се обрне повеќе внимание на мајчиниот јазик. Да има повеќе проекти на тие јазици за да може децата да учат на тој јазик. На пример, децата Турци не сакаат турски, родителите велат моите деца не знаат, а не се свесни дека нивните деца не го знаат литературниот турски јазик. Да се направи проект за да се зголеми свеста на родителите дека е потребно да се учи литературниот турски јазик.“

„Топката ја префрламе кај родителите, ама ако 50% од вината е кај родителите, тогаш 50% е и кај нас. Ние треба да ги зближиме бидејќи тие се неинформирани. Ние треба да ги заинтересираме и доближиме.“

ПРИЛОГ 6: ПРАШАЛНИК ЗА УЧИЛИШТАТА

Примерок

Прашалникот го пополниле претставници од **55 училишта**. Од нив, **24 се педагози, 15 психолози, 8 директори и 8 други вработени** во училиштето.

Спроведување на изборниот предмет Јазик и култура на заедниците

Најголем број од училиштата (48; 87%) известуваат дека вработените се целосно запознаени со правото на припадниците на заедниците да го изучуваат мајчиниот јазик како изборен или редовен предмет во текот на наставата.

Слика 1. Запознаеност на вработените во училиштето со правото на образование на мајчиниот јазик

Од вкупно 55 училишта, во 45 од нив (82%) предметот Јазик и култура не се изучува за ниту една од помалубројните заедници. По пет училишта (9%) известија дека се изучува предметот Јазик и култура на Ромите и Власите и по едно училиште (2%) за Бошњаците и Турците.

Слика 2. Изучување на предметот Јазик и култура на припадниците на помалубројните заедници

Само девет од десет училишта во кои се спроведува изборниот предмет Јазик и култура на заедниците известуваат за бројната состојба на учениците. Од Табела 2. може да се види дека бројната состојба на учениците кои го следат овој предмет се разликува од едно до друго училиште, движејќи се во опфат од 3 до 65 ученици. Во две од овие девет училишта се спроведуваат по два изборни предмети Јазик и култура, за учениците од две заедници.

Јазикот и културата на Бошњаците се спроведува во едно училиште со 13 ученици.

Табела 2. Бројна состојба на ученици кои го следат предметот Јазик и култура

Училиште	ЈК на Бошњаците	ЈК на Власите	ЈК на Ромите	ЈК на Турците
У1		17		11
У2	13			
У3			18	
У4			50	
У5			50	
У6		15		
У7		3		
У8		3		
У9		15	65	

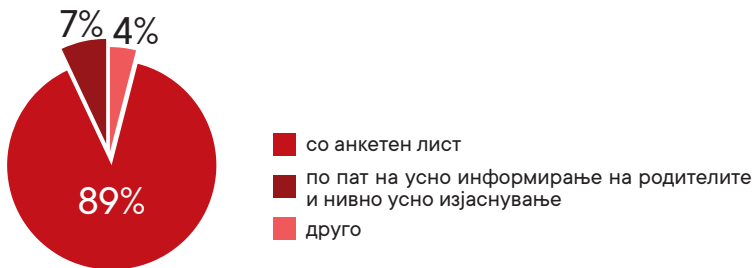
Пречки за спроведување на мерките за образование на мајчин јазик

На прашањето за причините за неспроведување на предметот Јазик и култура одговориле 40 училишта, од кои 26 (47%) училишта сметаат дека нема интерес од страна на родителите и учениците. Од 13 (24%) училишта известуваат дека причината за неспроведување на изборниот предмет е во недоволниот број на ученици за формирање на група, а само од едно (2%) училиште сметаат дека нема соодветен кадар кој би го предавал тој изборен предмет.

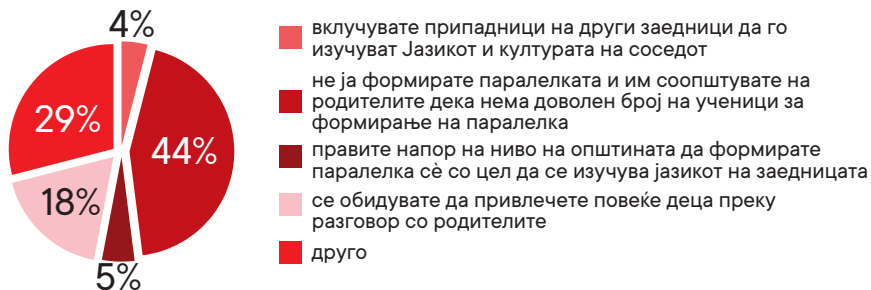
Слика 3. Причини за неспроведување на наставата на јазик на заедницата

Поголемиот број училишта (49;89%) се изјасниле дека спроведуваат анкета меѓу родителите за тоа кои изборни предмети би сакале да ги изучуваат нивните деца, а од 4 (7%) училишта известуваат дека тоа го прават преку директен контакт со родителите.

Слика 4. Начин на информирање на родителите за изборниот предмет Јазик и култура на заедниците

Најголемиот број од училиштата, 47 (85%), известуваат дека резултатите од анкетањето ги презентираат пред родителите на учениците. Во случај на доволен број пријавени ученици, и следејќи го критериумот од најмалку 15 ученици потребни за формирање група, 24 (44%) од училиштата не формираат паралелка, соопштувајќи им на родителите дека нема доволен број на ученици за формирање на паралелка. Десет (18%) училишта се обидуваат да привлечат повеќе деца преку разговор со родителите. Само неколку училишта прават дополнителни напори да формираат паралелка за изучување на изборниот предмет Јазик и култура на заедниците, а една третина од училиштата не се изјаснуваат околу ова прашање.

Слика 5. Како постапуваат училиштата кога нема пријавено доволен број на ученици за изборниот предмет Јазик и култура на заедниците

Од 15 (27%) училишта известуваат дека барањата за учебници за изборниот предмет Јазик и култура на заедниците ги доставуваат навремено во согласност со насоките од Министерството за образование и наука (МОН).

Наставен кадар за изборниот предмет Јазик и култура на заедниците

Само 12 (22%) училишта известуваат дека наставниот кадар е во согласност со нормативот предвиден со Наставната програма Јазик и култура на заедниците и нивната работа ја следи некој од училиштето.

Десет (18%) училишта известуваат дека училиштето им дава поддршка на наставниците за реализација на изборниот предмет и тоа, главно, преку советодавно-консултативна работа, методолошка и техничко-дидактичка поддршка, разговори, обуки, обезбедување услови за работа, поддршка во соработката со родителите, и во едно училиште со дополнување на фондот на часови.

Од 23 (42%) училишта известуваат дека наставниците кои го предаваат изборниот предмет Јазик и култура на заедниците се вклучуваат во обуки, заедно со останатите нивни колеги.

ПРИЛОГ 7: ПРЕПОРАКИ ОД ПАРТИЦИПАТИВНИОТ ФОРУМ

Препорака 1:

Да се направат измени на законот за предучилишно и основно образование за намалување на бројот на ученици за формирање група/ паралелка.

Во Законите за предучилишно образование како и во Законот за основно образование минималниот потребен број на ученици за да се формира група, односно паралелка за изучување на јазикот на заедницата е 15. Потребно е овој број да се намали, за да бидат опфатени поголем број ученици кои ќе го изучуваат мајчиниот јазик.

Препорака 2:

Изборниот предмет Јазик и култура на помалубројните заедници да има ист статус како и другите изборни предмети и да може да го избере секој ученик, без оглед на етничката припадност.

Изборниот предмет Јазик и култура на заедниците од страна на училиштата претежно се нуди како трет изборен предмет и е наменет само за ученици кои се припадници на таа заедница, а согласност се бара од родителот, додека за другите изборни предмети постапката е сосема поинаква и тие се нудат како приоритетни.

Препорака 3:

Да се направат измени во законот за учебници и законот за издавачка дејност со цел да се обезбеди квалитетен превод и лектура на учебниците на јазиците на помалубројните заедници.

Препорака 4:

Да се воведат афирмативни мерки за избор на рецензенти на ракописите за учебници на јазиците на помалубројните заедници.

Во согласност со законот за учебници, рецензент треба да има најмалку десет години стаж во струката за предметот за кој е наменет ракописот. Имајќи предвид дека наставници се реткост и се со норматив предвиден

во Наставната програма, потребно е да се направи измена со која ќе се одобри рецензент со помал работен стаж за јазиците на помалубројните заедници.

Препорака 5:

Да се изготвуваат учебници за изборните предмети Јазик и култура на Ромите, Србите и Турците, како и прирачници и други наставни материјали за сите заедници.

Ромската заедница нема учебници по изборниот предмет Јазик и култура на Ромите за шесто, седмо, осмо и деветто одделение, па за таа цел е потребен дополнителен напор во соработка со ромската заедница и со помош на универзитетски професори за да се изготват учебници за одделенијата за кои нема.

Препорака 6:

Да се подготви наставна програма за предметот Српски јазик во средното образование.

За реализирање на наставата потребни се и наставни програми, за чие изготвување задолжено е БРО.

Препорака 7:

Да се наменат финансиски средства за наредната календарска година за сите нивоа на образование, според потребите на локално ниво (пр. за билингвални групи во градинки, за превоз на деца од оддалечени средини и сл.).

Препорака 8:

Континуирано да се зајакнуваат капацитетите на постоечкиот и идниот (во текот на студиите) воспитен и наставен кадар на јазиците на помалубројните заедници.

Препорака 9:

Да се овозможи изучување на јазиците на заедниците на универзитетите. За квалитетна настава, особено кога е во прашање јазикот, наставникот кој го предава треба истиот да го владее и да го пренесе како стандарден, литературен јазик на учениците, бидејќи само во таа форма треба да

се практикува во наставата со учениците. Но за таков кадар потребна е и стручност која се стекнува на високообразовните институции. Во моментот јазиците на помалубројните заедници воопшто не се изучуваат на Универзитетите. Потребно е нивно изучување, било како изборен предмет или да се обезбеди соодветен модел за нивно изучување.

Препорака 10:

Да се обезбедат стипендии за младите кои по средното образование ќе продолжат на Педагошките факултети, за да се зголеми бројот на наставен кадар.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Устав на Република Северна Македонија, „Службен весник на Република Македонија“, 2006 година
- Рамковна Конвенција за заштита на националните малцинства, <http://www.amos.org.mk>;
- Препораки од Хаг на ВКНМ на ОБСЕ за правата на образование на националните малцинства;
- Закон за основно образование, „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 161/19 и 229/20
- Закон за заштита на децата („Службен весник на Република Македонија“; бр. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“; бр. 104/19, 146/19, 275/19, 311/20, 294/21 и 150/22)
- Концепција за деветгодишно основно образование, 2007 година.
- Студија за мултикултурализам и меѓуетнички односи во образованието. www.unicef.org.mk
- Стратегија за интегрирано образование, 2010 година
- Истражување „Состојби во основното образование на децата припадници на заедниците во Република Македонија“, 2010 година
- Закон за учебници за основно и средно образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012, 24/2013, 120/2013, 29/2014, 146/2015, 217/2015, 30/2016 и 21/2018)
- Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20 % од вкупното население во РСМ, 2020 година
- Државен завод за статистика, <http://popis2021.stat.gov.mk/>
- Образование на јазиците на помалубројните етнички заедници – истражување https://fosm.mk/wp-content/uploads/2020/04/obrazovanie-na-jazicite-na-pomalubrojnite-etnicki-zaednici_06.pdf

Финансирано од:

Организација за безбедност и
соработка во Европа
Мисија во Скопје